

KANONINĖS SANTUOKOS ĮTRAUKIMO Į CIVILINĘ APSKAITĄ TEISINIO REGLAMENTAVIMO ANALIZĖ

Marius Venskus

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas mavenskus@stud.mruni.eu

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas ingaieva@mruni.eu

Pateikta 2024 m. balandžio 24 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 31 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-11

Santrauka. Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose bažnyčių ir religinių bendruomenių teisinę padėtį, nustatyta teisė ir laisvė tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus. 2012 metais pakeitus religinių santuokų įtraukimo į apskaitą tvarką, buvo nustatyta pareiga apie visas sudarytas religines santuokas pranešti kompetentingoms valstybės institucijoms. Straipsnyje analizuojama, ar tokia valstybės įstatymu nustatyta prievolė atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės ir bažnyčios atskirumo ir neutralumo principams, aiškinamasi, ar toks reglamentavimas nepažeidžia asmenų religijos ir tikėjimo laisvių ir teisių.

Reikšminiai žodžiai: santuoka; religinė santuoka; kanoninė santuoka; kanonų teisė.

Įvadas

Valstybės ir Bažnyčios bendradarbiavimo, sąveikos ir teisinių santykių klausimai išlieka aktualūs ir pastaruoju metu. Socialinių, kultūrinių ir politinių procesų, pokyčių kontekste vis iš naujo keliami kompetencijų ir atsakomybės ribų, teisės ir politikos teorijų klausimai¹. Santuokos institutą reglamentuojančiuose teisės aktuose ypač išryškėja valstybės ir bažnyčios sąveika. Tačiau tokiu atveju susiduriama su dviejų teisinių sistemų koegzistavimu, o kartais ir konkurencija. Santuokos institute itin sąveikauja tiek asmens, kaip piliečio ir kaip religinės bendruomenės nario, tiek valstybės ir bažnyčios laisvės ir interesai. Taigi teisinis reguliavimas, kuriuo per religinės santuokos sudarymą pripažįstamos ir civilinės pasekmės, turi atsižvelgti ir garantuoti įvairių teisių pusiausvyrą ir apsaugą.

Viena vertus, kanoninės ir religinės santuokos pripažinimo ir reglamentavimo klausimus įvairiose publikacijose ne kartą kėlė ir svarstė įvairūs teisės mokslininkai. Autoriai moksliniuose tyrimuose išryškina atskiras ir konkrečias teisės taikymo ir interpretavimo problemas, daugiausia ar išskirtinai remiantis Lietuvos teisės aktais. Šio mokslinio straipsnio naujumas ir aktualumas atsiskleidžia kanoninės santuokos analizę pirmiausia išsamiai pristatant per Kanonų teisės kodekso reglamentavimo prizmę. Toks metodas skatina ne paneigti ankstesnius tyrimus ar publikacijas, o remiantis autorių tyrimais jų išvadas praplėsti atveriant galimybes ir perspektyvas tolimesniems svarstymams ir diskusijoms. Juolab kad paskutinį dešimtmetį valstybės ir bažnyčios teisių, pareigų ir bendradarbiavimo temos bažnytinės santuokos pripažinimo reglamentavimo kontekste nebuvo svarstomos ir analizuojamos². Todėl tikimasi, kad platesnė Kanonų teisės kodekso kanonų ir principų analizė padės praplėsti diskusijų, svarstymų ir tyrimų lauką ir kitose bažnyčios ir valstybės sąveikos ir bendradarbiavimo srityse.

Kita vertus, 2012 metais, pakeitus reglamentavimą dėl pranešimo apie sudarytą religinę santuoką tvarkos, buvo nustatyta, kad religinės bendruomenės privalo informuoti valstybę apie visas sudarytas religines (kanonines) santuokas. Tokia prievolė nustatyta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.24 str. 3 dalyje: „Jeigu santuoka sudaryta bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka, religinė bendruomenė ar religinė bendrija privalo per dešimt dienų po šios santuokos sudarymo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės

1 Pvz., vien 2023 metais Lietuvoje įvyko dvi mokslinės konferencijos, skirtos visuomenės religiniam fenomenai, religinių bendruomenių ir valstybės sąveikai, teisių ir pareigų turiniui ir riboms svarstyti:

1) 2023 m. balandžio 27 d. tarptautinė mokslinė konferencija: „Freedom of conscience in a time of global (in) security“, organizatorius Mykolo Romerio universitetas;

2) 2023 m. rugsėjo 7 d. nacionalinė mokslinė-praktinė konferencija: „Religijos, sąžinės, žodžio laisvė ir jos ribos: Šiluvos deklaraciją apmąstant“, organizatoriai Vytauto Didžiojo universitetas, Laisvos visuomenės institutas, Krikščionių profsąjunga.

2 Remiantis Lietuvos universitetų mokslinių žurnalų internetinėmis duomenų bazėmis nuo 2012 metų nėra pateikta publikacijų ir tyrimų, susijusių su kanoninės santuokos reglamentavimu Lietuvos teisės aktuose klausimais. Mykolo Romerio universiteto mokslo darbų žurnalas *Jurisprudencija*: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/issue/archive>; Vilniaus universiteto teisės žurnalas *Teisė*: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/issue/archive>; Vytauto Didžiojo universiteto žurnalas *Teisės apžvalga*: <https://www.vdu.lt/cris/communities/111d-b4a4-fbcf-4b7f-a53a-b36965e41db6?cmcl.page=1>, žiūrėta 2024 m. gegužės 7 d.

metrikacijos įstaigai teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą apie santuokos sudarymą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka. Tokiu atveju santuoka laikoma sudaryta nuo jos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka dienos.“ Įstatymas, kuriuo religinės bendruomenės įpareigojamos pranešti apie visas sudarytas religines (kanonines) santuokas, ragina kelti teisėtumo, teisės taikymo ir įgyvendinimo probleminius klausimus darant prielaidą, kad toks reglamentavimas gali būti traktuojamas kaip nuolatinis draudimas sudaryti kitokią negu civilinę santuoką, todėl neproporcingai ribojantis ir prieštaraujantis tiek valstybės, tiek bažnyčios teisės aktuose nustatytiems asmenų ir bažnyntinių bendruomenių tikėjimo laisvės ir teisėms.

Todėl šio straipsnio *tikslas* yra įvertinti, ar galiojantis reglamentavimas atitinka valstybės ir bažnyčios santykių konstitucinius kriterijus, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – LR Konstitucija) nustatytus asmenų tikėjimo ir sąžinės laisvės principus, religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme sankcionuotą bažnyčių laisvę tvarkytis pagal savo statutus ar kanonus. Straipsnio tikslas atspindi ir skatina suformuoti tyrimo *objektą* – tai Lietuvos teisės aktuose nustatytos pareigos privalomai pranešti apie kanonines santuokas tinkamas įgyvendinimas. Tikslui pasiekti ir objektui atskleisti straipsnyje taikomi sisteminis, lyginamasis ir apibendrinimo metodai.

1. Kanoninės santuokos pripažinimo pagrindai ir kriterijai

Žmogaus religiniai įsitikinimai peržengia vien tik vidinę, dvasinę ar sąžinės sritį. Asmens religingumas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus moraline prigimtimi ir yra moralinių motyvų paieškos veikti pagrindas. Asmenys, susivieniję į bendrą tikėjimą išpažįstančias bendruomenes, per tam tikrą laiką ir atsižvelgiant į narių skaičių gali tapti aiškia visuomenės sanklodos dalimi, turinčia ir visus institucinius požymius. Taip asmeninę tikėjimo ir sąžinės laisvę realizuojant per priklausymą religinėms bendruomenėms ne tik kartu išpažįstamas tikėjimas, bet religijų įvairovė ir jų praktikavimas veikia formuojantis ir visos visuomenės socialinių vertybių sistemai³. Todėl svarbu akcentuoti, kad Europos žmogaus teisių konvencijos⁴ (toliau – EŽTK) 9 str. nustatyta religijos laisvė yra ne tik individo sąžinės reikalas, bet taip pat suponuoja, *inter alia*, žmogaus teisę išpažinti savo religiją ne tik vienam ar privačiai, bet ir su kitais asmenimis, bendruomenėje ar viešai, su kuriais jungia bendras tikėjimas. Europos Žmogaus Teisių Teismas religinės laisvės pažeidimo bylose ne kartą yra pasisakęs apie glaudų ir svarbų ryšį tarp asmeninio ir kolektyvinio religinės laisvės aspekto. Teismas yra nustatęs, kad bažnyčia ar bažnytinė organizacija gali įgyvendinti savo narių vardu teises, kurias garantuoja EŽTK 9 str.: „Žiūrint iš šios perspektyvos, tikinčiųjų teisė į religijos laisvę apima lūkestį, kad bendruomenei bus leista ramiai veikti, Valstybei savavališkai nesikišant. Iš tiesų autonomiškas religinių bendruomenių egzistavimas yra neatskiriamas nuo pluralizmo demokratinėje visuomenėje, ir todėl tai yra esminis apsaugos,

3 Pvz., Saulius Arlauskas, „Tikėjimo laisvė kaip moralinės motyvacijos teisė“, *Jurisprudencija* 39, 31 (2003): 15.

4 „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

suteikiamos pagal EŽTK 9 str., aspektas.⁵ Taigi remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika galima teigti, kad valstybių konstitucijose, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatyta ir pripažįstama žmogaus religijos laisvė apima taip pat ir religinių bendruomenių, kaip tikinčiuosius vienijančią ir tikinčiųjų teises atstovauti galinčią instituciją, pripažinimą. Tokias prielaidas patvirtina ir tai, kad net valstybių, kurių konstitucijose įtvirtinta valstybinė religija pripažįstamas ir įtvirtintas ne tik individualus, bet ir bendruomeninis, religinis pliuralizmas. Pavyzdžiui, Danijos ir Norvegijos konstitucijos, kuriose įtvirtinta ir valstybinė religija, išskiria tam tikras religijas kaip tradicines ir tos religijos tampa reikšmingais konstitucinių arba visuomeninių santykių subjektais⁶. Vis dėlto valstybės ir religijos santykis gali būti įvairus. Analizuodami religinių bendruomenių teisinę padėtį Europos Sąjungos valstybių teisės sistemose, autoriai išskiria tris pagrindinius valstybės ir religinės bendruomenės sąveikos būdus: valstybinės religijos modelį, griežto atskyrimo modelį, bendradarbiavimo modelį⁷. Daug Europos valstybių, tarp jų ir Lietuvos Respublika, pasirinko bendradarbiavimo tarp valstybės ir religinių bendruomenių modelį kaip pagrindą šalies demokratinėms vertybėms plėtoti. Toks bendradarbiavimo modelis suponuoja, kad valstybėje yra teigiamai vertinamas požiūris į religiją visuomenei ir kiekvienam jos nariui.

LR Konstitucijos 43 str. aptartas bažnyčių ir religinių bendruomenių, taip pat jų konstitucinis santykis su valstybe atskleidžia pasaulietinės valstybės modelį ir išryškina istorines ir galimas ateities santykių perspektyvas: „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.“ (LR Konstitucijos 43 str.). Cituota konstitucinė norma nustato du pripažinimo tipus – bažnyčias arba religines organizacijas. Pirmosios yra juridiniai asmenys *per se* ir, remiantis Religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymu, tokiomis pripažįstamos devynios: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų, sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų⁸. Antrojo tipo bažnyčioms ir religinėms bendruomenėms, kad būtų apsaugotos demokratinės ir konstitucinės vertybės, LR Konstitucija nustato pripažinimo reikalavimą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio mėn. 6 d. sprendimu išaiškino konstitucinės normos prasmę nustatydamas, kad religinė organizacija ar bažnyčia, norinti būti pripažinta, turi turėti pakankamą narių skaičių, kelių dešimtmečių veiklą, jos mokymas ir veikla turi būti suderinama su pamatiniais dorovės principais ir imperatyviomis įstatymo normomis, reguliuojančiomis

5 LR Teisingumo ministerija, „Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos religijos laisvės tema apžvalga (2013 m. spalio 31 d.)“ (vertimas), Nr. 21, 2017 m. rugsėjo 15 d., <http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/EZTT%20praktikos%20religijos%20tema%20apzvalga.pdf>.

6 Gediminas Mesonis, „Constitution & remarks on religion: the problem of the compatibility in XX–XXI centuries“, *Jursiprudencija* 84, 6 (2006): 25–32.

7 Pavyzdžiui, Norman Doe, *Law and Religion in Europe* (New York: Oxford University Press, 2011), 29–31, 39.

8 „Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1995-11-02, Nr. 89-1985.

asmenų pareigas dėl viešosios tvarkos, ir neskatinanti nusikalstamų veiklų⁹. Tokie Konstitucinio Teismo suformuoti pripažinimo reikalavimai atitinka ir EŽTK 9 str. 2 dalyje nustatytus religijos laisvės ribojimo pagrindus¹⁰. Taigi kiekviena religinė bendruomenė, vadovaudamasi LR Konstitucija, turi teisę siekti platesnio teisinio susitarimo su valstybe dėl svarbių savo bažnyčios ar religinės bendruomenės klausimų.

Valstybės ir bažnytinių bendruomenių individualių santykių sureguliuavimo ir pripažinimo mechanizmas yra vienas iš pagrindinių lietuviškojo pasaulietinio valstybės modelio įgyvendinimo ypatumų. Bažnyčios ir valstybės bendradarbiavimo modelis nepažeidžia nei pasaulietinės valstybės modelio, nei prieštarauja LR Konstitucinei nuostatai dėl valstybinės religijos nebuvimo (plg. LR Konstitucijos 43 str. 7 d.). Šitokią prielaidą patvirtina paties Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas, kuriame nustatomi Lietuvos Respublikos kaip pasaulietinės valstybės principai: „Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietškumo pamatas. [...] šis principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą.“¹¹ Taigi Teismo nutarimas, kuriuo nustatyti atskirumo ir neutralumo principus, atskleidžia ir patvirtina konstitucinę normą dėl valstybinės religijos nebuvimo. Valstybės religinis neutralumas ir atskirumas Teismo nutarime grindžiamas visų konstitucinių vertybių ir principų darna ir visuma. Todėl Konstitucinio Teismo nustatyti valstybės pasaulietškumo principo kriterijai, skirtingai negu teigia kai kurie autoriai¹², nepaneigia, o būtent įtvirtina dviejų subjektų – valstybės ir bažnyčios – galimą sąveiką ir bendradarbiavimą įvairiose kultūrinio, visuomeninio ir socialinio gyvenimo sferose. Taigi konstitucinė jurisprudencija, pabrėždama valstybės atskirumą ir neutralumą, akcentuoja efektyvių galimybių sudarymą visiems asmenims naudotis demokratinėje visuomenėje garantuojamomis ir saugomomis tikėjimo ir religinėmis laisvėmis bei teisėmis. Žinoma, valstybės ir bažnyčios santykių atskirumo ir neutralumo principai, atveriantys, o ne paneigiantys bendradarbiavimą, išryškina tolimesnių tyrimų, diskusijų ir mokslinių svarstymų būtinybę: nustatyti, apsibrėžti ir konkretizuoti dviejų subjektų sąveiką atskirose sferose (pvz., socialinėje, kultūrinėje, politinėje), kompetencijas, ribas ir įgyvendinimo būdus.

Šių svarstymų perspektyvoje (dviejų subjektų santykių atskirumo principo) interpretuotina ir LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies norma: „Valstybė pripažįsta ir bažnytinę

9 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas dėl Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatų, susijusių su tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų statusu, išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 129-5246.

10 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987), 9 str.: „Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos saugumo interesams, viešai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

11 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49-1424.

12 Donatas Murauskas, „Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskirumo“, *Teisė* 106 (2018): 56.

santuokos registraciją“, esanti tame pačiame skirsnyje „Visuomenė ir Valstybė“, kaip ir aukščiau nagrinėtas LR Konstitucijos 43 str. Vadinasi, ne bet kokia bažnytinės santuokos registracija gali būti pripažįstama, o tik tradicinių arba valstybės pripažintų bažnyčių ar religinių organizacijų registruojamos santuokos.

1.1. LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies interpretavimo problemos

Įsigaliojus LR Konstitucijai, kurioje nustatytas bažnytinių santuokų pripažinimas (plg. LR Konstitucijos 38 str. 4 d.), teisės mokslininkai publikacijose kėlė aktualius tokios nuostatos teisinio reglamentavimo ir jos įgyvendinimo klausimus. 1994 metų Konstitucinio Teismo nutarime nustatyta, kad dėl bažnytinių santuokų apskaitos, kylančių teisių ir pareigų bei ginčų sprendimų valstybė turėtų įstatymu nustatyti aiškią ir nuolatinę tvarką¹³. Teismo nustatyta įstatyminio reglamentavimo reikmė praplėtė diskusijų ir mokslinių tyrimų lauką, atverdamą naujas svarstymų temas. Diskusijos ir svarstymai išliko aktualūs ir po LR CK įsigaliojimo, kurio 3.24 str. 2 dalies 3 punkte nustatyta, kad tokios (civilinės teisinės) pasekmės atsiranda, jeigu „santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka“. Tačiau mokslinėse publikacijose toliau buvo keliami ne tik pripažinimo, bet ir kompetencijų, reglamentavimo ir įgyvendinimo klausimai bei ieškoma atsakymų, ar bažnytinė santuoka pripažintina ir jos civilinės teisinės pasekmės kyla: 1) nuo tokios santuokos sudarymo ar pranešimo; 2) ar tokia santuoka įregistruojama ar perregistruojama civilinėje metrikacijoje; 3) ar tokios santuokos pripažinimu valstybė akceptuoja ir visas iš religinės santuokos kylančias teises bei pareigas, nustatytas bažnyčios kanonuose ar statutuose; 4) ar dėl tokios santuokos negaliojimo ar kitų juridinių situacijų kompetentingas spręsti bažnytinis, ar civilinis teismas; 5) ar nesuteikimas civilinių teisių pasekmių bažnytinei santuokai, apie ją nepranešus kompetentingoms civilinėms institucijoms, neprieštarauja LR Konstitucijoje įtvirtintai nuostatai?

Svarstymuose dėl būtinumo pranešti apie sudarytą kanoninę santuoką kompetentingoms valstybės institucijoms autoriai bendrai sutaria, kad religinės santuokos savaime civilinių teisių padarinių nesukelia ir yra būtina tokios santuokos apskaita valstybės registruose. Taigi LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies negalima aiškinti, esą, valstybė pripažįsta bet kur ir bet kaip sudarytą santuoką. Valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai yra žinoma. Todėl religinė bendruomenė, norėdama, kad valstybė pripažintų jos įregistruotą santuoką, privalo apie tokios santuokos įregistravimą informuoti valstybę įstatymų nustatyta tvarka¹⁴. Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo nutarimą, CK 3.24 str. nustatė sąlygų ir kriterijų visetą, pagal kuriuos nustatytas sutuoktinių civilinių teisių ir pareigų

13 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 31-562.

14 Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 164–165.

atsiradimo momentas bei santuokos registracijos apskaita¹⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad bažnyčiose ar religinėse bendruomenėse sudarytos santuokos civilinės metrikacijos įstaigoje yra ne įregistruojamos ar perregistruojamos, o įtraukiamos į apskaitą taip pat ir tam, kad būtų išvengta monogamijos principo pažeidimo registruojant ir valstybinę, ir religinę santuoką¹⁶. Pabrėžtina, kad, remiantis LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies civilinės būklės aktais, santuokos registravimas yra išimtinė valstybės prerogatyva. Todėl įtraukimo į apskaitą reikalavimas, viena vertus, nepaneigia LR Konstitucijoje nustatyto bažnytinės santuokos pripažinimo, kita vertus, toks reikalavimas atitinka visus bendruosius teisės principus, valstybės ir pačių sutuoktinių interesus¹⁷.

Bažnyčios ir religinės bendruomenės savo veikloje, be kita ko, vadovujasi ir kanonais, statutais ar kitomis išorinės elgsenos normomis, kurios įpareigoja bažnyčios ar religinės bendruomenės narius. Dažniausiai tos normos arba bent jų dalis yra paremtos atitinkamos bendruomenės šventraščių ir dvasinių mokymų pagrindu. Skirtingų religinių bendruomenių dvasinis mokymas gali skirtingai apibrėžti santuokos sudarymą, tikslus, pabaigą ir sutuoktinių moralines pareigas ir teises. CK 3.24 str. 2 dalyje įstatymų leidėjas, nustatydamas materialiąsias ir formaliąsias kanoninės (religinės) santuokos sudarymo sąlygas, akcentuoja sąlygą, o ne prievolę (imperatyvą) pasitelkdamas žodį „jeigu“¹⁸. Galima daryti išvadą, kad, remiantis LR Konstitucijoje įtvirtintais valstybės ir bažnyčios atskirumo bei religinės ir tikėjimo laisvės principais, įstatymo leidėjas darė prielaidą, kad ne visos religinėse bendruomenėse (tradicinėse ar valstybės pripažintose) sudarytos santuokos galės ir bus pripažintos valstybės suteikiant joms įstatymuose nustatytas civilines pasekmes. Religinėse bendruomenėse visa apimantis, žinoma, nepaneigiantis kitų, pirminis aspektas yra asmens vidiniai, moraliniai ir dvasiniai pasirinkimai, būseną ir veikimo pagrindai. O valstybės kompetencija yra viešoji tvarka, civilinių teisinių santykių reguliavimas ir kiti sutuoktinių socialiniai šeimos ryšių aspektai¹⁹. Vadinasi, remiantis tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais religinės laisvės principais (vienas iš jų – nedeklaruoti valstybei savo religinių įsitikinimų²⁰) ir santuokos savanoriškumo principu, įtraukimas į valstybi-

15 Leonas Virginijus Papirtis ir Inga Kudinavičiūtė, „Teisinis bažnytinių santuokų reglamentavimas ir apskaita“, *Justitia* Nr. 29 (2003): 48–51.

16 Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *Santuokos sąlygos ir jų vykdymas* (Vilnius: Justitia, 2006), 37–38.

17 Valentinas Mikelėnas ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2001), 61–62.

18 Žr. CK 3.24 str. 2 d.: „Santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka, jeigu:

1) nebuvo pažeistos šio kodekso 3.12–3.17 str. nustatytos santuokos sudarymo sąlygos;

2) santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą;

3) santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka.“

19 Dalia Perkūmienė ir Rūta Brazienė, „Santuokos institutas valstybės ir Bažnyčios požiūriu“, *Soter* 12, 40 (2004): 22–24.

20 Ronan McCrea, *Religion and the Public Order of the European Union* (United Kingdom: Oxford University Press, 2014), 105.

nę apskaitą yra ne kas kita kaip sutuoktinių valios išraiška sudarius bažnytinę santuoką ir naudojantis teisės aktuose nustatytomis teisėmis ir pareigomis, nekartojant santuokos sudarymo valstybinėje institucijoje²¹.

Bažnytinės santuokos sudarymo teisinių pasekmių klausimai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje yra išnagrinėti ne vienoje byloje. Tačiau galima tvirtinti, kad esminės teisės aiškinimo ir taikymo taisyklės dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo bažnytinei santuokai yra suformuotos dar 2007 m. vasario mėn. 7 d. nutartyje²². Kasaciniame skunde ir atsiliepimuose šalys kėlė teisės normų, reglamentuojančių bažnyčios nustatyta tvarka sudarytos santuokos ir įtrauktos į apskaitą civilinės metrikacijos skyriuje, taikymo dėl tokios santuokos pabaigos klausimus. Jau minėtoje LAT nutartyje kasacinis teismas išaiškino, kad civilinės teisinės pasekmės bažnytinėje (religinėje) bendruomenėje sudarytai santuokai pripažįstamos, jeigu tokia santuoka: 1) buvo sudaryta nepažeidžiant valstybės nustatytų materialiuųjų santuokos sudarymo sąlygų, įtvirtintų CK 3.12–3.17 str.; 2) buvo sudaryta Lietuvos Respublikoje įregistruotose ir valstybės pripažintose religinėse organizacijose ir pagal atitinkamos religijos vidaus (kanonų) teisės nustatytą procedūrą; 3) buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje²³. Taigi, kaip išaiškinta LAT, CK 3.24 str. yra nustatyta sąlygų visuma, kurios kiekviena sąlyga yra būtina, kad santuoka, įregistruota bažnyčios (konfesijos) nustatyta tvarka, būtų pripažinta valstybės ir sukeltų tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje. Toje pačioje nutartyje LAT išaiškino ir kompetencijų klausimus dėl sprendimų tokios santuokos pabaigos klausimais: „Taigi, sutuoktiniams sudarius santuoką bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka, jos pabaigai taikoma skirtinga jurisdikcija: civilinė, vykdoma bendrosios kompetencijos teismų, kai sutuoktiniai suinteresuoti nutraukti civilinį teisinį ryšį su iš to išplaukiančiomis teisinėmis pasekmėmis, ir bažnytinė, vykdoma atitinkamų bažnyčios institucijų, remiantis vidaus (kanonų) teisės normomis, kai nutraukiami kanonų teisės normų reglamentuojami santuokiniai ryšiai.“²⁴ Taigi 2007 m. nutartyje LAT ne tik išaiškina teisės normų dėl religinės santuokos taikymo klausimus, bet ir suformuoja svarbų teisės normų aiškinimo principą – religinės santuokos metu sukuriama du savarankiški faktai: a) religinė santuoka su savomis teisėmis, pareigomis ir pabaigos pagrindais, atitinkamai pagal konkrečios religijos mokymą ir vidaus taisykles (kanonus / statusus ir pan.); b) civilinis teisinis ryšys, su teisėmis, pareigomis ir tokio ryšio pabaigos pagrindais nustatytais valstybės teisės aktuose.

Galima daryti prielaidą, kad jei per vieną įvykį (religinę santuoką) kuriami du savarankiški faktai, abiem faktams sukurti reikalinga laisva ir aiškiai išreikšta sutuoktinių valia ir susitarimas tokius faktus sukurti (plg. CK 3.7 str.). Keltinas klausimas, ar pagal

21 Kazys Meilius ir Gediminas Sagatys, „Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą“, *Jursiprudencija* 28, 20 (2002): 130.

22 Pastaba. Pagal sistemoje „Infoplex“ pateikiamus duomenis (2024 03 06 dienos duomenimis) šioje LAT nutartyje suformuoti teisės aiškinimo ir taikymo principai dėl religinės santuokos pripažinimo ir civilinių teisinių pasekmių pripažinimo įvairių kompetencijų ir instancijų Teismų cituojami 490 kartų.

23 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-6/2007“.

24 *Ibid.*

LR Konstitucijos nuostatą (LR Konstitucijos 38 str. 4 d.) religinės santuokos metu, nepriklausomai nuo sutuoktinių laisvos valios ir susitarimo (sukurti ar nesukurti ir civilinius teisinius ryšius), sukuriama ir civiliniai teisiniai santykiai, lieka atviras tolimesniems tyrimams ir svarstymams. Tačiau šio tyrimo kontekste yra svarbus LAT išaiškinimas dėl sutuoktinių laisvės, susitarimo ir savanoriškumo sudarant religinę santuoką pasinaudoti ir LR Konstitucijoje bei įstatymuose nustatyto tokios santuokos civilinių teisinių padarinių pripažinimu: „Santuoka yra savarankiškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius, todėl jie turi teisę, bet ne pareigą atlikti tokius veiksmus, kurie sukurtų teisinius santykius. Valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai yra žinoma, t. y. įtraukti į apskaitą suinteresuotų asmenų pateiktą bažnytinės santuokos registravimą.“²⁵ Taigi remiantis Teismo suformuota praktika ir teisės aiškinimo principais galima tvirtinti, kad civilinių teisinių pasekmių pripažinimas priklauso ne tik nuo to, ar sudaryta religinė santuoka atitinka CK 3.12–3.17 str. nustatytas sąlygas, bet ir nuo sutuoktinių valios, pasinaudoti LR Konstitucijoje ir CK numatytais teisėmis.

1.2. Kanoninės santuokos pripažinimas tarptautinės sutarties pagrindu

Analizuojant religinės santuokos teisinio pripažinimo klausimus Europos Sąjungos valstybių narių teisės sistemose, paprastai svarstoma, ar tokiai santuokai pripažįstamos ar nepripažįstamos civilinės teisinės pasekmės²⁶. Tačiau išsamesnė valstybių teisinių normų analizė atskleidžia, kad teisiniai pagrindai, kuriais pripažįstama religinė santuoka, gali būti įvairūs. Pripažinimo pagrindų įvairovę nulemia ne tik tradicinės, kultūrinės ar istorinės aplinkybės, bet ir tai, kaip konkrečioje valstybėje įgyvendinama ir garantuojama tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta religinė ir sąžinės laisvė²⁷. Atliktose studijose išryškėja skirtingi pagrindai, kuriais remiantis kanoninei santuokai pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės²⁸. Pavyzdžiui, šalyse, kuriose buvo ar yra valstybinė religija (Suomija, Švedija, Danija, Norvegija, Jungtinė Karalystė), santuokos, sudarytos kitose religinėse bendruomenėse, pripažįstamos tų valstybių įstatymais nustatyto religinės laisvės pagrindu. O ortodoksiškos tradicijos šalių (Graikija, Kipras) konstitucijose ir pagrindiniuose įstatymuose, keičiantis socialinei ir religinei visuomenės sanklodai, prie tradicinių religinių bendruomenių minimos ir kitos, valstybės patvirtintos religinės bendruomenės.

Dar vienas labai svarbus religinių santuokų pripažinimo pagrindas ne tiek teisinio reglamentavimo, kiek pačios religinės santuokos sampratos arba apibrėžimo prasme, yra anglosaksiškas (protestantiškas) ir katalikiškas civilinių teisinių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai modelis. Šių modelių skirtumas atsiskleidžia ne tiek per teisinio reguliavimo aspektus, nes abiem atvejais kanoninei santuokai vienu ar kitu teisiniu pagrindu pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės, kiek paties įvykio, kuriančio šeimos teisinius

25 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005“.

26 Perkūmienė ir Brazienė, *supra note*, 19: 21.

27 Doe, *supra note*, 7: 214–216.

28 Angelo Licastro, *Il diritto statale delle religioni nei paesi dell'Unione Europea* (Milano: Giuffrè Editore, 2017).

ryšius, traktavimas. Anglosaksiško arba protestantiško modelio atveju religinė santuoka traktuojama kaip iškilmingas civilinės santuokos sudarymas religinių apeigų metu, o dvasininkas ar kitas asmuo, vadovaujantis religinėms apeigoms, oficialiai atstovauja valstybei. Katalikiško modelio atveju religinė santuoka pirmiausia yra traktuojama kaip dvasinis, religinis, sakramentinis įvykis, jai pripažįstamos ir civilinės teisinės pasekmės. Iš to, kas buvo pasakyta, kad valstybė, pripažindama religinę santuoką, nepripažįsta tos religijos dvasinio mokymo apie santuoką, suprantama, kad toks pripažinimo modelių skirtumas yra svarbus santuoką sudarantiems asmenims. Asmuo, priklausantis religinei bendruomenei, santuokos sudarymą traktuoja ne vien kaip juridinį įvykį. Jo religiniai įsitikinimai tą įvykį paveikia, siekdamas dvasinių tikslų jis santuokai suteikia sakralumo ir mistinės paslapties²⁹. Pavyzdžiui, Kanonų teisės kodekse kanonai, traktuojantys santuokos institutą, pristato skirtingas santuokos kaip juridinio kanoninio įvykio tipologijas, tačiau visaapimantis ir pirminis kriterijus yra dvasinis, sakramentinis įvykis: „Todėl tarp pakrikštytųjų negali būti galiojančios santuokinės sutarties, kuri kartu nebūtų ir sakramentas.“ (kan. 1055 §2). Todėl Katalikų Bažnyčia, pasirašydama tarptautines sutartis su valstybėmis, įtraukia ir straipsnius dėl kanoninės santuokos, juose numatomas ne tik civilinių teisinių pasekmių pripažinimas, bet ir teismų kompetencijų klausimai³⁰.

Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartyje dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų įtrauktas ir susitarimas dėl kanoninės santuokos teisinio reglamentavimo³¹. Sutarties 13 str. nustatyta, kad: 1) kanoninė santuoka nuo pat sudarymo momento sukels civilines pasekmes, jeigu bus išlaikyti Lietuvos įstatymų numatyti reikalavimai (plg. 13 str. 1 d.); 2) tokios santuokos įtraukimo į apskaitą laiką ir būdą nustatys valstybinės institucijos, suderinusios su Lietuvos Vyskupų Konferencija (plg. 13 str. 2 d.); 3) asmenys, kurie ruošiasi kanoninei santuokai, bus supažindinami taip pat ir su civilinės santuokos pasekmėmis, nustatytomis Lietuvos įstatymuose (plg. 13 str. 3 d.); 4) apie Bažnytinių Teismų sprendimus dėl niekinės santuokos arba Aukščiausiosios Bažnyčios valdžios dėl santuokos svyšio nutraukimo bus informuojamos kompetentingos Lietuvos institucijos (plg. 13 str. 4 d.).

Vadinasi, kartu arba šalia konstitucinės nuostatos, kuria pripažįstama ir bažnytinės santuokos registracija (plg. LR Konstitucijos 38 str. 4 d.), civilinių teisinių pasekmių pripažinimo ir teisinio reguliavimo klausimus galima kelti ir remiantis tarptautine Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartimi (plg. CK 1.3 str. 1 d.). Klausimai, susiję su Katalikų Bažnyčios veiklos kriterijais ir jos juridine padėtimi, išlieka aktualūs ir pastaruoju metu. Tačiau mokslinio pobūdžio svarstymuose, tiek bendrai apie Katalikų Bažnyčios padėtį, tiek apie kanoninę santuoką, dažniausiai remiamasi LR Konstitucijos pripažinimo kriterijais. Moksliniai svarstymai, remiantis Šventojo Sosto sutartimis su kitomis Europos Sąjungos

29 Mikelėnas, *supra note*, 14: 139.

30 Šventojo Sosto ir Valstybės sudarytoje sutartyje dėl teisinių aspektų įtraukti ir straipsniai, reglamentuojantys kanoninę santuoką: Estija 8 str.; Latvija 8 str.; Lenkija 10 str.; Kroatija 13 str.; Lietuva 13 str.; Slovakija 10 str.; Ispanija 6 str.; Italija 8 str.; Malta 1 str.; Portugalija 13 str.

31 „Lietuvos Respublikos ir Šv. Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“, *Valstybės žinios*, 2000-08-09, Nr. 67-2022.

valstybėmis narėmis, atvertų naujus diskusijų, analizės ir tyrimų horizontus. Taigi, remiantis konstituciniu religinių bendruomenių pripažinimu, Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartimi dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų bei kitais galiojančiais LR teisės aktais, galima išryškinti kriterijų visumą, kuri pasitvirtina, ir kanoninei santuokai pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės³²:

- 1) jeigu sudaryta tradicinėje arba valstybės pripažintoje bažnyčioje ar religinėje organizacijoje;
- 2) jeigu sudaryta pagal tradicinės ar pripažintos bažnyčios ar religinės organizacijos vidaus teisės nustatytas procedūras (kanonus, statutą ir pan.);
- 3) jeigu nebuvo pažeistos materialiosios santuokos sudarymo sąlygos, nustatytos CK 3.12–3.17 str.;
- 4) jeigu buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos skyriuje.

Taigi viena iš sąlygų (sudaranti sąlygų visetą), kad religinei arba kanoninei santuokai būtų pripažintos civilinės teisinės pasekmės, yra ta, kad tokia santuoka ne tik privalo būti sudaryta religinėje bendruomenėje, bet taip pat ir sudaryta pagal tos religinės bendruomenės tvarką ir procedūrą, kuri yra aiškiai apibrėžta kanonų, statutų ar kitomis, religinių bendruomenių, vidaus taisyklėmis. Paprastai kanoninės santuokos sudarymo tvarką ir procedūrą daugelis įsivaizduoja kaip iškilmingą dviejų katalikų, vyro ir moters, santuokos šventę bažnyčioje. Tačiau Katalikų Bažnyčioje santuoka „pagal kanonų normas“ apima daug platesnes ir įvairesnes dvasines ir juridines situacijas. Kanoninės santuokos atveju susiduriama su atskira ir savarankiška teisės sistema (Kanonų teisėje santuokinė teisė yra atskira teisės šaka³³), kurios normos reglamentuoja tiek patį santuokos institutą, reikalavimus asmenims, kurie tuokiasi, sudarymo sąlygas ir procedūras, tiek ir santuokos pabaigos pagrindus. Taigi sisteminė valstybės teisės nuostata, reguliuojančių kanoninės santuokos pripažinimą, analizė reikalauja apžvelgti bent kai kuriuos Kanonų teisės kodekse reglamentuojamus santuokos instituto aspektus, siejamus su šio tyrimo objektu ir tikslu.

2. Santuokos institutas Kanonų teisės kodekse

Remdamasi bibliiniu pagrindu (plg. Pr. 1, 26–27), Katalikų Bažnyčia savo mokyme šeimą pristato kaip vyro ir moters bendruomenę, kuri kyla iš asmenų, kurie tuokiasi, sutarties, t. y. laisvo, asmeniško ir neatšaukiamo sutikimo, per kurį sutuoktiniai vienas kitam save dovanoja, vienas kitą priima ir sukuria tvirtą institutą. Šitoje perspektyvoje santuoka apibrėžiama kaip vyro ir moters abipusis atsidavimas, išreiškiamas siūlomos ir priimamos,

32 Teisės aktai, reglamentuojantys kanoninę santuoką: 1) Lietuvos Respublikos ir Šv. Sosto sutartis, 2000 m. gegužės 5 d. (13 str.), 2) LR Konstitucija (38 str. 4 d. ir 43 str.), 3) CK (3.24 str.); 4) Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (5–6 str.), 5) Civilinės būklės aktų registravimo įstatymas (20 str.); 6) Civilinė būklės aktų registravimo taisyklės (81–94 p.).

33 Universitetuose, kuriuose veikia Kanonų teisės fakultetai, santuokinė teisė dėstoma kaip atskira disciplina, išskiriant kanoninę santuoką iš kitų septynių Katalikų Bažnyčios sakramentų (aut. past.).

vienijančios ir naują gyvybę kuriančios meilės³⁴. Šitokia konkreti atskirų asmenų meilės išraiška yra svarbi ne tik asmeniniam ugdymui, bet per santuoką tampa svarbiu institutu ir žmonių giminės tęsimo garantu, pačios šeimos instituto orumui ir pastovumui, visuomenės taikai ir klestėjimui³⁵. Santuoka Katalikų Bažnyčioje pirmiausia yra sakramentas, kuris, kaip ir kiti sakramentai, suteikia žmogui galimybių ne tik prisiimti tam tikras pareigas ir uždavinius, bet per antgamtinę malonę įgyvendinti šeimos ir santuokos pašaukimą³⁶.

Bažnyčia kaip tikinčiųjų sambūris nėra išskirta iš regimojo pasaulio plotmės. Jos nariai gyvena ir veikia konkrečioje erdvėje ir laike. Todėl Bažnyčia yra ne tik dvasinė tikrovė, kurios narius jungia biblinis, teologinis mokymas, tačiau ir konkreti žmonių grupė ir socialinė tikrovė. Kaip kiekvienai regimai bendruomenei, jai ne tik būdingos, bet ir būtinos normos, padedančios koordinuoti įvairių jos narių buvimą ir veikimą konkrečioje realybėje³⁷. Tokioje perspektyvoje septyni Bažnyčios sakramentai tampa ne tik dvasinės plotmės elementais, bet ir tą bendruomenę kaip socialinį darinį kuriančiais, ugdančiais ir skatinančiais tam tikram veikimui įvykiais ir faktais, arba draudžiančiais atlikti tam tikrus veiksmus³⁸. Taigi sakramentai Bažnyčioje kaip regimoje tikrovėje yra ne tik dvasiniai įvykiai, bet ir regimi ir juridiniai įvykiai, kurie nustato narių juridinę padėtį ir tampa jų teisių ir pareigų šaltiniu; o sakramentų administravimas yra tarpasmeninių santykių išraiška: yra tie, kurie teikia, ir tie, kurie gauna sakramentus (plg. kan. 213). Bažnyčios teologinio, normatyvinio mokymo perspektyvoje sakramentinė santuoka suprantama ne tik kaip dvasinis, religinis įvykis, bet ir kaip juridinis faktas (plg. kan. 226, 1134), per kanoninę santuokos institutą keičiantis asmenų juridinę padėtį Bažnyčioje.

2.1. Kanoninės santuokos samprata

Teisinė kanoninės santuokos samprata reglamentuojama kan. 1055 §1: „Santuokos sąjunga, kuria vyras ir moteris tarpusavyje sukuria viso gyvenimo bendrystę, savo prigimtimi skirta sutuoktinių gerovei bei palikuonių gimdymui ir auklėjimui, Viešpaties Kristaus tarp pakrikštytųjų buvo pakelta į sakramento garbę.“ Taigi santuoka suprantama kaip sutartis tarp vyro ir moters, kurios esminės savybės yra vienumas ir neišardomumas (plg. kan. 1056), ji pasireiškia per sutuoktinių viso gyvenimo bendrystę. Todėl Kanoninės santuokos materija yra santuokinis sutikimas, kurį išreiškia sutuoktinių valios aktas: „Santuoka sudaroma šalių sutikimu, teisėtai pareikštu teisiškai veiksnių asmenų, jo atstoti negali jokia žmogiška galia.“ (kan. 1057 §1). Taigi santuokos sudarymo materialiąsias sąlygas nustato

34 Pvz., Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje, *Gaudium et Spes* (Vilnius: Aidai, 2001), Nr. 48.

35 *Katalikų Bažnyčios Katekizmas* (Kaunas: TKK, 1996), Nr. 1603.

36 Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Konstitucija apie Šventąją Liturgiją, *Sacrosanctum Concilium* (Vilnius: Aidai, 2001), Nr. 59.

37 A. Longhitano, *Il diritto nel mistero della Chiesa* (Roma: Edizione Quaterni di Apollinaris, 1990), 13–14.

38 Marius Venskus, „Krikštas ir tikinčiųjų pasauliečių dalyvavimas bažnyčios munus santificandi tarnystėje (II dalis)“, *Opera theologorum Samogitarum* 3 (2015): 71–73.

Kanoninės santuokos apibrėžimo kriterijai. Aplinkybės, pažeidžiančios sutarties pagrindinius principus, asmens veiksnumą pareikšti valią ir formos nesilaikymas kanonų normų numatytais atvejais gali santuoką padaryti negaliojančia³⁹.

Kanonas 213 nustato asmens teisę gauti dvasinius patarnavimus ir dvasinę pagalbą, gaunamą per sakramentus. Todėl Kanonų teisės kodekse sankcionuojama ir prigimtinė žmogaus teisė: „Santuoką gali sudaryti visi, kuriems to nedraudžia teisė.“ (kan. 1058). Tačiau tokia teisė nėra absoliuti. Kad atsirastų tikinčiajam teisė gauti ir priimti sakramentą, o dvasininkams kiltų pareiga sakramentą suteikti, reikia, kad pasitvirtintų trys aplinkybės, nustatytos kan. 843 §1: a) kurie tinkamai prašo (prašymas išreiškiamas per laiko, vietos ir būdo aplinkybes); b) deramai nusiteikę (subjekto vidinė ir išorinė būseną, proto ir valios nusiteikimas bei vidinė ir išorinė laisvė priimti iš konkretaus sakramento kylančias konkrečias pareigas); c) nedraudžia teisė (dėl tam tikrų vidinių ar išorinių faktorių veikimo ar paties subjekto kanoninės juridinės būklės nėra įstatymų numatytų sankcijų ar draudimų visiems ar konkrečiam sakramentui priimti). Tokioje svarstymų perspektyvoje tampa aišku, kaip Krikšto sakramentas tampa ne tik dvasiniu įvykiu, bet ir juridiniu faktu, skatinančiu siekti, ginti ir realizuoti tam tikras teises, numatytas Kanonų teisės kodekse: „Tas, kuris nepriėmė Krikšto, negali būti galiojamai prileistas prie kitų sakramentų.“ (kan. 842 §1)⁴⁰. Apibendrinant galima pateikti minimalius kanonų teisėje nustatytus reikalavimus subjektams galiojančiai santuokai sudaryti:

- santuoka su skirtingos lyties asmeniu (plg. kan. 1055 §1);
- priėmęs Krikšto sakramentą (plg. kan. 842 §1);
- bent vienas iš sutuoktinių priklauso Katalikų Bažnyčiai (plg. kan. 1059);
- juridinis veiksnumas patvirtinamas ardomųjų kliūčių nebuvimu (plg. kan. 1083–1094) ir gebėjimu pareikšti santuokinį sutikimą kaip laisvos valios aktą (plg. kan. 1095–1107).

Taigi Kanonų teisės kodekso normų analizė atskleidžia, kad asmens teisė sudaryti santuoką nėra absoliuti ir Kanonų teisės kodekse yra ribojama nustatytų ardomųjų kliūčių⁴¹

39 Santuokos sudarymo materialiuųjų sąlygų pažeidimą per valios akto defektus, asmens neveiksnumą, klaidą ir apgaulę bei ardančiąsias kliūtis išsamioje studijoje pristato Paolo Bianchi, *Quando il matrimonio è nullo?* (Milano: Ancora, 2002).

40 Marius Venskus, „Krikštas ir tikinčiųjų pasauliečių dalyvavimas bažnyčios *munus santificandi* tarnystėje (I dalis)“, *Opera theologorum Samogitarum* 1 (2013): 111.

41 Kanonų teisės kodekse nustatytos ardomosios kliūtys padaro asmenį neveiksnų sudaryti galiojančią santuoką: 1) amžiaus kliūtis (plg. kan. 1083); 2) lytinio nepajėgumo kliūtis (plg. kan. 1084); 3) ankstesnės santuokos ryšio kliūtis (plg. kan. 1085); 4) kataliko ir nekrikštyto asmens – kulto skirtumo kliūtis (plg. kan. 1086); 5) šventimų sakramento kliūtis – tie, kurie yra priėmę šventimų sakramentą, negali galiojančiai sudaryti santuokos (plg. kan. 1087); 6) vienuolinio įžado kliūtis – asmuo, davęs viešą skaitybės įžadą, negali sudaryti galiojančios santuokos (plg. kan. 1088); 7) pagrobimo kliūtis – to, kuris pagrobė ar tik sulaukė moterį siekdamas sudaryti su ja santuoką, tokią santuoką sudarytų negaliojančiai (plg. kan. 1098); 8) giminystės kliūtis – giminystės pagal tiesiąją liniją negaliojančios visos santuokos, o pagal šoninę liniją – iki ketvirto laipsnio imtinai (plg. kan. 1091); 9) svainystės kliūtis – bet kurio tiesiosios linijos laipsnio svainystės suardo santuoką (plg. kan. 1092); 10) viešo padarumo kliūtis – kylanti iš viešo bendro gyvenimo fakto ir suardo santuoką tarp vyro ir moters giminaičių pagal tiesiosios linijos pirmąjį laipsnį ir atvirkščiai (plg. kan. 1093); 11) įvaikinimo kliūtis – tie, kurie susiję iš įvaikinimo kylančia teisine giminyste pagal tiesiąją liniją arba šoninės linijos antrąjį laipsnį (plg. kan. 1094).

ir draudimų pagrindais⁴². Svarbu akcentuoti, kad tiek nustatytų ribojimų pagrindai, tiek svarstymai apie kanoninę santuoką remiasi pirmiausia dieviškosios, bet taip pat ir prigimtinės bei pozityviosios teisės principais. Kodekse ne tik nustatyta prigimtinė asmenų teisė į santuoką (plg. kan. 1058), tačiau, remiantis ta pačia prigimtaine teise, pripažįstama ir dviejų nekrikštytų asmenų santuoka. Todėl nutrūkus tokių asmenų santuokai ir vienam iš buvusių sutuoktinių norint susituokti bažnyčioje su kataliku, reikėtų ne tik dispensos⁴³ nuo kulto skirtumo kliūtis (plg. kan. 1086), bet ir kanoninio proceso dėl ankstesnės santuokos galiojimo svarstymo (plg. kan. 1141⁴⁴) arba kito kanoninio santuokinio proceso, bet tik iš esmės pasikeitus vieno iš sutuoktinių dvasinei ir juridinei būklei (plg. kan. 1143 §1⁴⁵). O remiantis dar Romos teisėje nustatytu santuokos apibrėžimu „consensus facit nuptias“ kanoninė santuoka apibrėžiama kaip dviejų asmenų sutartis arba sąjunga (plg. kan. 1055 §1). Kaip ir kiekvienos sutarties, taip ir kanoninės santuokos kaip dvišalės sutarties esminis elementas yra asmens pareikštos valios kaip proto svarstymo ir laisvės rezultato aktas (plg. kan. 1057). Proto svarstymai atsiskleidžia gebėjimu pažinti objekto esmines, kad ir minimalias, savybes, o laisvės aspektas – gebėjimu ir galimybe rinktis tarp panašių ar skirtingų objektų (plg. kan. 1096 §1)⁴⁶. Todėl kanonų teisėje nustatyta, kad valios akto, kaip proto svarstymų ar laisvės rinktis, trūkumai asmenį daro nepajėgų sudaryti santuoką (plg. kan. 1095)⁴⁷. O kanoninės santuokos kaip sutarties esminės savybės – vienumas ir neišardomumas (plg. kan. 1056) kyla iš biblinio sandoros (neatšaukiamos sutarties) pirmavaizdžio kaip dieviškosios teisės principas. Taigi dieviškosios teisės šaltiniai apibrėžia esmines kanoninės santuokos ypatybes, kurios būtent dėl sakramentinio santuokos aspekto įgyja tvirtumą ir neatšaukiamumą (plg. kan. 1056), todėl „tikros ir įvykdytos santuokos negali išardyti jokia žmogiška galia ir dėl jokios priežasties, išskyrus mirtį“ (kan. 1141). Apibendrinant galima

42 Kanonų teisės kodekse nustatyti draudimai sudaryti santuoką be ankstesnio vietos ordinaro (vyskupijos vyskupo arba Kanonų teisėje jam prilyginamo asmens) raštiško leidimo: 1) klajūnų santuokai; 2) santuokai, kuri negali būti pripažinta ar sudaryta pagal civilinių įstatymų normas; 3) jei asmuo saistomas prigimtinių, iš ankstesnio ryšio atsiradusių pareigų kitai šaliai ar vaikams; 4) kuriam paskirta kokia nors bažnytinė kanoninė bausmė; 5) nepilnamečių santuokai, jeigu apie ją nežino ar pagrįstai priešinasi tėvai; 6) santuokai per įgaliotinį; 7) santuokai to, kuris viešai atsisakė katalikų tikėjimo (plg. kan. 1071).

43 Kan. 85: „Dispensą, arba atleidimą atskiram atvejui nuo grynai bažnytinio įstatymo laikymosi, neviršydami savo kompetencijos gali suteikti asmenys, turintys vykdomąją valdžią, taip pat tie, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai turi galią dispensuoti tiek pagal pačią teisę, tiek teisėto delegavimo galia.“

44 Kan. 1141: „Tikros ir įvykdytos santuokos negali išardyti jokia žmogiška galia ir dėl jokios priežasties, išskyrus mirtį“.

45 Kan. 1143 §1: „Dviejų nekrikštytų asmenų sudaryta santuoka Pauliaus privilegija nutraukiama krikštą priėmusios šalies tikėjimo labui pačiu tos šalies sudarytos naujos santuokos faktui, jei nekrikštytoji šalis atsisiskiria.“

46 MariucaVadan, *I motivi che rendono nullo il matrimonio canonico* (Roma: Armando Curcio Editore, 2019), 95–97.

47 Valios akto pažeidimai Kanonų teisėje neapima vien supratimo ar pasirinkimo laisvės defektų ir trūkumų dėl dvasinių, religinių santuokos aspektų. Kanonų teisės kodekse valios akto trūkumai, darantys asmenį nepajėgų sudaryti santuoką, apima visą spektrą asmens būklės situacijų: protinis suvokimas, psichinės priežastys, klaida, apgaulė, sąlygų kėlimas ir t. t. (plg. kan. 1095–1107). Kanonų teisės mokslininkai atlieka išsamias psichomedicinių būklių studijas, aiškinosi, kaip jos veikia asmens valią sudarant kanoninę santuoką (pvz., asmenybės sutrikimai, priklausomybės ir t. t.). Žr.: Pedro-Juan Viladrich, *Il consenso matrimoniale* (Roma: EDUSC, 2019).

teigti, kad kanoninė santuoka yra ir sakramentas, ir juridinis faktas, kuris reglamentuojamas remiantis įvairiais teisės principais, todėl santuoka (kanoninė) yra: a) asmenų, kurių bent vienas priklauso Katalikų Bažnyčiai, teisės į šeimos ryšius per kanoninės santuokos institutą įgyvendinimas; b) vyro ir moters tarpusavio sąjunga, sandora ir sutartis; b) sudaryta veiksnų asmenų, kurie geba pareikšti valią, sukuriančią juridinį faktą, kuris sukuriamas teisėtai ir išoriškai išreikštu susitarimu, pagal nustatytas apeigas, formas ir dalyvaujant nustatytiems asmenims, jeigu tokiam susitarimui sudaryti ir pareikšti nėra kitų, Kanonų teisės kodekse imperatyviai, nustatytų kliūčių ir draudimų; toks susitarimas pirmiausia yra sakramentas, todėl ne tik sustiprina sutuoktinius santuokinio statuso pareigoms ir kilnumui, bet savo prigimtimi yra amžinas ir nenutraukiamas sutuoktinių ryšys.

Akcentuota, kad viena iš Lietuvos teisės aktuose nustatytų sąlygų dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai yra ta, kad tokia bažnytinė santuoka turi atitikti visas civilinės santuokos materialiąsias sąlygas (plg. CK 3.24 str. 2 d.). Taigi, kanoninės sampratos analizė atskleidžia visišką kanonų teisės ir CK materialijų santuokos sudarymo sąlygų sutaptį: 1) draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims (plg. CK str. 3.12 ir CIC kan. 1055, 1057); 2) savanoriškumo principas (plg. CK 3.13 str. ir CIC kan. 1057 §2, 1089, 1098); 3) santuokinis amžius (plg. CK 3.14 str. ir CIC kan. 1083 §1, 1083 §2)⁴⁸; 4) sutuoktinių veiksnumas (plg. CK 3.15 str. ir CIC kan. 1095); 5) monogamijos principas (plg. CK 3.16 str. ir CIC kan. 1056 ir 1085); 6) draudimas tuoktis artimiesiems giminaičiams (plg. CK 3.17 str. ir CIC kan. 1091).

3. Privalomo kanoninės santuokos įtraukimo į valstybinę apskaitą problemos

Šio tyrimo pirmoje dalyje, analizuojant konstitucinę normą dėl religinių santuokų pripažinimo (plg. Konstitucija 38 str. 4 d.), buvo akcentuota, kad religinės santuokos savaimė civilinių teisinių padarinių nesukelia ir yra būtina tokios santuokos apskaita valstybės registruose. O Konstitucinis Teismas nustatė, kad tam, jog piliečiai galėtų pasinaudoti konstitucine teise, būtina, kad valstybė teisiniu reguliavimu nustatytų aiškią ir nuolatinę tvarką dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo religinėms santuokoms. Įstatymo leidėjas CK 3.24 str. nustatė visumą sąlygų, kurias išpildžius religinėje bendruomenėje sudarytoms santuokoms pripažįstamos ir civilinės teisinės pasekmės. Taigi bendrasis principas nustato, kad religinė bendruomenė (galbūt religinės bendruomenės atstovais galėtų būti ir patys

48 Tam, kad santuokos būtų pripažįstamos ir civilinėje sferoje, Kanonų teisės kodeksas skatina Vyskupų Konferencijas nustatyti vyresnį amžių teisėtai santuokai sudaryti (plg. kan. 1083 §2). Lietuvos Vyskupų Konferencija 1996 lapkričio 26 dienos nutarime nustatė: „Remdamasi Katalikų Bažnyčios Teisės kanonu 1083 §2, Lietuvos Vyskupų Konferencija nustato, kad Bažnytinę santuoką Lietuvoje leidžiama sudaryti asmenims, sulaukusiems 18 metų amžiaus.“

susituokusieji?)⁴⁹, norėdama, kad valstybė pripažintų jos įregistruotą santuoką, privalo apie tokios santuokos įregistravimą informuoti valstybę įstatymų nustatyta tvarka. Svarbų teisės normų aiškinimo ir taikymo dėl religinių santuokų pripažinimo principą nustatė LAT 2005 metų nutartyje – sutuoktiniai, sudarę santuoką religinėje bendruomenėje, turi teisę, bet ne pareigą atlikti veiksmus, kurie sukurtų ir civilines teises pasekmes⁵⁰. Kitais žodžiais tariant, Teismas išaiškino, kad aiškinant ir taikant įstatymo normą dėl religinėse bendruomenėse sudarytų santuokų pripažinimo turi būti atsižvelgta ir į civilinei santuokai taikomus teisės principus, įskaitant lygiateisiškumo, sutarties laisvės (plg. CK 1.2 str. 1 d.) ir santuokos savanoriškumo (plg. CK 3.13 str.) principus⁵¹. Taigi šių ir kitų šiame tyrime pristatytų principų perspektyvoje svarstyti ir teisinis privalomo pranešimo apie sudarytą religinę (kanoninę) santuoką reglamentavimas.

Kanoninės santuokos įtraukimo į valstybinę apskaitą tvarką Lietuvos Respublikoje reglamentuoja: a) Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu (plg. 13 str.); b) CK (plg. 3.24 str.); c) Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymas (plg. 20 str.); d) Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro patvirtintos Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės (plg. 83–84 p.); e) Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje, taip pat dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo⁵² (papildyta 2016 m. rugsėjo 20 d. redakcija⁵³). Galiojančių normų analizė suteikia galimybę pateikti kanoninės santuokos įtraukimo į civilinę apskaitą procedūrą: (a) apie pagal kanonų teisės normas sudarytą santuoką (b) klebonas per dešimt dienų privalo (c) pranešti vietos civilinės metrikacijos įstaigai, (d) pateikti

49 CK 3.24.3 str. nustatoma pareiga religinei bendruomenei pranešti apie sudarytą religinę santuoką. Tačiau publikacijos tekste įvardijami du subjektai – religinė bendruomenė ir sutuoktiniai. Kadangi, autorių manymu, galimas ir proporcingas reglamentavimas, galiojės iki 2012 m., kai tokia pareiga, pasirinkimas ir atsakomybė tekdavo patiems sutuoktiniams. Juolab kad ir galiojančių Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p. nustatyta: „Religinės bendruomenės ar bendrijos įgaliotas (įpareigotas) asmuo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka privalo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą apie santuokos sudarymą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka.“ Taigi galima daryti prielaidą, kad remiantis taisyklių 83 punktu įgalioti asmenys gali būti patys sutuoktiniai.

50 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005“.

51 Dėl sisteminio civilinės teisės principų taikymo svarstant religinės santuokos pripažinimo klausimus, pasisakė LAT: „Teisėjų kolegija konstatuoja, kad su tokiu šios teisės normos aiškinimu nėra pagrindo sutikti, nes jis nepagrįstas sisteminiu minėtos teisės normos aiškinimu ir padarytas neatsižvelgus į santuokos instituto prigimtį. Minėta, kad santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius (CK 3.7 str. 1 dalis). Šis vyro ir moters susitarimas turi būti grindžiamas savanoriškumo, viešumo, geros valios ir kitais principais.“ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2008“.

52 Lietuvos Vyskupų Konferencijos „Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje bei dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo“, *Bažnyčios Žinios* Nr. 5/383 (2012): 7–9.

53 Lietuvos Vyskupų Konferencijos „Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje bei dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo (papildyta 2016 m. rugsėjo 20 d. redakcija)“, https://lvk.lcn.lt/doc/2016-09-20-redakcija_lvk-instrukcija-del-santuoku.pdf.

teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą tiesiogiai, per MGVD informacinę sistemą ar kitomis elektroninio ryšio priemonėmis, (e) civilinės metrikacijos įstaiga, remdamasi šiuo pranešimu, įtraukia santuokos sudarymo faktą į apskaitą, jeigu kanoninė santuoka atitinka CK 3.12–3.17 str. sąlygas.

Būtina akcentuoti, kad pareiga būtent klebonui pranešti apie sudarytą kanoninę santuoką vietos civilinės metrikacijos įstaigai nustatyta tik Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje⁵⁴. O Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose pranešimo apie religinę (kanoninę) santuoką tvarką, neįvardijamas konkretus atsakingas subjektas, nurodyta, kad tokia pareiga tenka: a) religinei bendruomenei ar religinei bendrijai (plg. CK 3.24.3 str., Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 20 str.⁵⁵); b) religinės bendruomenės ar bendrijos įgaliotam (įpareigotam) asmeniui (plg. Teisingumo ministro patvirtintų Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių⁵⁶ 83 p., Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarimas⁵⁷). Remiantis valstybės teisės aktuose įvardytais subjektais, privalančiais pranešti apie religinę santuoką (religinė bendruomenė arba įgaliotas asmuo), galima teigti, kad tokią pareigą gali atlikti tiek religinės bendruomenės vadovas, tiek kitas bendruomenės narys, turintis atitinkamą įgaliojimą, tiek ir patys sutuoktiniai. Tokia galimybė patiems sutuoktiniams pranešti apie sudarytą religinę santuoką numatyta Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 84 p. (taisyklių straipsnis keistas 2019 09 19 įsakymu Nr. 1R-259): „Jei dėl bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytos santuokos įtraukimo į apskaitą į pasirinktą civilinės metrikacijos įstaigą kreipiasi sutuoktiniai arba vienas iš jų, turi būti pateiktas antrasis pranešimo egzempliorius ar Lietuvos Vyskupų Konferencijos 1999 m. rugpjūčio 25 d. patvirtintos formos santuokos liudijimas (toliau – bažnytinės santuokos liudijimas).“ Taigi, galiojantis reglamentavimas suteikia galimybių labai plačiai interpretuoti ir apibrėžti subjektus, privalančius pranešti apie religinę santuoką.

Praktinis pranešimo apie kanoninę santuoką įgyvendinimas atskleidžia, kad atlikdamas tokį veiksmažklę klebonas neatlieka jokio kanonų teisėje numatyto valdymo galios (administracinio veiksmo) akto. Valdymo galios aktas (teisinę galią turintis veiksmas) atliekamas, kaip jau minėta, įrašant sutuoktinių duomenis į santuokų metrikų knygą ir išduodant liudijimą, pasirašant nustatytos formos pranešimą civilinės metrikacijos įstaigai. Kanonų teisės kodekse yra numatyta galimybė įtraukti pasauliečius bendradarbiauti patikint jiems tam tikras funkcijas ar užduotis per įgaliojimo ar delegavimo institutą (plg. kan. 129 §2,

54 Lietuvos Vyskupų Konferencija, *supra note*, 53:1, 6.

55 „Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymas“, TAR, 2015-12-14, Nr. 19697.

56 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir Civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“, TAR, 2016-12-28, Nr. 2016-29705.

57 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarimas dėl 2001 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos laikino susitarimo dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 2012-03-29, Nr. 37-1836.

142 §1)⁵⁸. Vadinasi, remiantis valstybės teisės aktuose įvardytomis subjektų kategorijomis, religinės bendruomenės dvasininkas, vadovas ar kitas atsakingas asmuo pranešti apie sudarytą religinę santuoką galėtų įgalioti pačius sutuoktinius kaip: 1) religinės bendruomenės atstovus (CK 3.24 str. 3 d.); 2) religinės bendruomenės įgaliotus asmenis (Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p.); 3) sutuoktinius (Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 84 p.). Tačiau visais atvejais tam, kad būtų išvengta civilinių teisminių ginčų, toks įpareigojimas turėtų (galėtų) būti atliktas įgaliojimo forma, aiškiai aptariant terminus, būdus ir neįvykdymo pasekmes. Taigi, tokia teisinio reguliavimo spraga palieka religinėms bendruomenėms galimybę leisti patiems sutuoktiniams apsispręsti, kada ir, svarbiausia, kaip sukurti civilinius teisinius šeimos santykius – religinę su civilinėmis pasekmėmis ar religinę ir civilinę atskirai.

3.1. Draudimų sudaryti santuoką kanoniniai pagrindai

Minėta, kad svarstymai dėl kompetentingų subjektų pranešti apie religinę santuoką nėra šio tyrimo pagrindinis objektas. Bet būtent šių subjektų, turinčių pareigą pranešti apie religinę santuoką, kontekste atsiskleidžia galiojančio reglamentavimo dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai problemos. Valstybės teisės aktuose vartojamas terminas „privalo pateikti“⁵⁹, kitais žodžiais tariant, pranešti, informuoti valstybę apie sudarytą religinę santuoką, skatina kelti tokio reglamentavimo atitikties, asmenų religinėms ir sąžinės laisvėms bei teisėms klausimus⁶⁰. Akcentuota, kad, remiantis galiojančiu reglamentavimu ir bendraisiais civilinės teisės principais, galima kelti hipotezę dėl galimybės įgalioti pranešti apie sudarytą religinę santuoką ir pačius sutuoktinius, aiškiai aptariant tokio įgaliojimo neįvykdymo arba pavėluoto įvykdymo sąlygas ir teises pasekmes (CK 3.24 str. 4 d.). Tačiau kanoninės santuokos atveju Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje tokia prievolė aiškiai nustatyta parapijos, kurioje buvo sudaryta kanoninė santuoka, klebonui: „Parapijos klebonas per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka privalo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai nustatytos formos pranešimą apie bažnyčios nustatyta tvarka sudarytą santuoką. [...] Parapijos klebonui per šį laiką nepranešus apie šios santuokos sudarymą civilinės metrikacijos įstaigai, civilinės teises pasekmes ši santuoka sukels nuo jos įtraukimo į valstybinę apskaitą momento, o iškilusiuose teisiniuose ginčiuose materialinė atsakomybė tenka parapijos

58 Bažnyčia savo veiklą apibrėžia per valdymo, mokymo ir šventinimo galią, tarnystę ir pareigą. Kanonų teisės kodekse numatytos situacijos, kai vienu ar kitu pagrindu ir trukmei pasauliečiams gali būti patikėtos tam tikros užduotys ir funkcijos visose Bažnyčios veiklos srityse. Kalbėdami apie valdymo (administracinę) galią autoriai išskiria dažniausius realizavimo būdus, apimančius daug konkrečių funkcijų: valdymo organų narys, ekspertinis konsultavimas ir išvados, pavieniai (vienkartiniai) įgaliojimai ir atsakomybės. Pvz., Juan Ignacio Arrieta, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica* (Roma: Edusc, 2023), 47–68.

59 CK 3.24 str., Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 20 str.; Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p.

60 LR Konstitucijos 26 str. 1–2 d., 43 str. 3–4 ir 7 d., EŽTK 9.2 str., Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos Sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisiniu aspektu 4, 5.1, 7.1 str., Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 2–3 str.; BDAR 9.1 str.

klebonui bei vietos parapijai.“ (Instrukcija n. 6). Instrukcijos įvadinėje dalyje argumentuojama, kad tokia prievolė klebonui nustatoma remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2012 m. kovo 23 d. susitarimu (plg. Instrukcija n. 1). Taigi, skirtingai nuo 2001 m. liepos 11 d. laikinojo susitarimo, 2012 m. Lietuvos Respublikos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarime niekaip neaptariama ir, atrodo, neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi laisvę, savanoriškumą ir aiškią valią patiems pasirinkti būdą ar būdus savo šeimos ryšiams siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Taip pat susitarime neaptiriamos situacijos, kai apie sudarytą kanoninę santuoką bus neįmanoma ar net draudžiama pranešti valstybės institucijoms. Todėl galiojantis reglamentavimas ragina kelti klausimą, ar toks susitarimas, kuriuo parapijos klebonui nustatyta pareiga apie visas ir visais atvejais sudarytas kanonines santuokas pranešti valstybės institucijoms, atitinka bendruosius teisės principus, taip pat ir principus, kuriais remiasi valstybės ir bažnyčios santykiai. Ar valstybė, įpareigodama pranešti apie visas sudarytas religines santuokas, nepažeidžia religijos laisvės, atskirumo principo ir nustatytos teisės religinėms bendruomenėms tvarkytis pagal savo kanonus ar statutus? Ar draudimas sudaryti kitokią nei civilinė santuoka atitinka Bažnyčios Kanonų teisės kodekse nustatytus santuokos ribojimo principus?

Manytina, kad prievolė pranešti apie sudarytas santuokas religinėse bendruomenėse nustatyta ne bandant paneigti LR Konstitucijoje įtvirtintus neutralumo ir atskirumo principus, kuriais remiantis bažnyčios ir religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių ir religinių organizacijų vidaus reikalus, pripažįstant jų teisę laisvai tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus (LR Konstitucijos 43 str. 4 d.)⁶¹. Tačiau galima daryti prielaidą, kad tokia prievolė nustatyta dėl nepakankamo ir nesistemiško kanonų, reglamentuojančių santuokos institutą, interpretavimo ir taikymo metodo. Kanonų teisės kodekso normos, reglamentuojančios kanoninę santuoką, turi būti aiškinamos atsižvelgiant į kodekso dalių vientisumą, struktūrą, paralelines vietas, taip pat į įstatymų leidėjo mintį (plg. kan. 17). Subjektai, turintys kompetenciją leisti įstatymus ir kitas normas, kanonų teisėje yra klasifikuojami hierarchiniu principu, nustatant ir tų subjektų kompetencijų ribas⁶², taip pat leidžiamų normų hierarchiją⁶³. Pavyzdžiui, *bendrieji dekretai* yra tikri įstatymai, kuriais įstatymų leidžiamąją galią turintys subjektai išleidžia tikrus įstatymus, kurie tvarkomi pagal kanonus dėl įstatymų nuostatomis (plg. kan. 29). O *instrukcijos* paaiškina įstatymų nuostatas ir detalizuoja bei nustato jų vykdymo ir įgyvendinimo tvarką (plg. kan. 34). Kanonų teisės kodekse aiškiai nustatyta, kad teisės aktai, išleisti viršijant nustatytas kompetencijų sritis ar prieštaraujantys aukštesnės hierarchijos teisės aktui, neturi jokios galios (plg. kan. 33,

61 Religinės bendruomenės ir valstybės atskirumo principas nustatytas LR Konstitucijoje, aptiriamas ir Konstitucinio Teismo suformuotoje praktikoje. Plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *Oficialioji Konstitucinė Doktrina. Svarbiausios nuostatos 1993–2020* (Vilnius: 2020), 246–252, <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>.

62 Subjektai, turintys kompetenciją išleisti normas liturginėje, sakramentų srityje: 1) Apaštalo Sostas, 2) Vyskupų Konferencija, 3) diecezinis vyskupas (plg. kan. 838).

63 Julio García Martín, *Gli atti amministrativi nel Codice di Diritto Canonico* (Venezia: Marcianum Press, 2018), 297–310.

34). O apibrėžiant valstybės ir bažnyčios normų konkurenciją nustatyta: „Valstybės įstatymai, į kuriuos nukreipia Bažnyčios teisė, kanonų teisėje sukelia tuos pačius padarinius tiek, kiek šie įstatymai neprieštarauja dieviškajai teisei, ir jei kanonų teisė nenustato kitaip.“ (kan. 22). Taigi dėl pasiruošimo, reikalavimų sutuoktiniams ir pačias santuokos sąlygas, ir procedūras nustato Kanonų teisės kodeksas, o siekiant tokiai santuokai ir civilinių teisinių pasekmių, vertinimas, ar tokia santuoka atitinka nustatytas sąlygas, paliekamas valstybės kompetencijai (plg. kan. 1059). Vadinasi, analizuojant Lietuvos Vyskupų Konferencijos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės susitarimą dėl kanoninės santuokos įtraukimo į apskaitą, be kita ko, reikia atsižvelgti ir į Kanonų teisės kodekse nustatytus bažnytinės santuokos principus, taip pat ir principus, kuriais nustatoma subjektų kompetencija teisės normomis leisti ar riboti (drausti) kanoninės santuokos sudarymą.

Šių svarstymų perspektyvoje interpretuotina ir Šventojo Sosto *Sutarties* su Lietuvos Respublika dėl bažnyčios ir valstybės santykių teisinių aspektų 13 str. 2 dalis, kurioje nustatyta: „Laikas ir būdas, kaip kanoninė santuoka privalo būti įrašyta valstybiniame santuokų registre, nustatoma kompetentingos Lietuvos Respublikos valstybinės institucijos, suderinus su Lietuvos Vyskupų Konferencija.“ Sistemiškas teisės aktų interpretavimo metodas įpareigoja pacituoto straipsnio dalį aiškinti atsižvelgiant taip pat į kitus *Sutartyje* aptartus principus, įskaitant nepriklausomumą ir autonomiją (plg. *Sutarties* 1 str. 1 d.), laisvę atlikti apeigas (plg. *Sutarties* 4 str.) ir laisvę išpažinti bei praktikuoti tikėjimą (plg. *Sutarties* 7 str.). Taigi, santuokos Katalikų Bažnyčioje pirmiausia sudaromos kaip sakramentinės, kanoninės, o civilines teises pasekmes sukels tik tuo atveju, jeigu atitiks Lietuvos Respublikos įstatymų numatytus reikalavimus (plg. *Sutarties* 13 str. 1 d.). Todėl Vyskupų Konferencijai nustatyta galimybė suderinti *laiką ir būdą* interpretuotina ne kaip galimybė susitarti dėl prievolės informuoti apie visus dvasinius, sakramentinius tikinčiųjų ir piliečių įvykius arba riboti sakramentinės santuokos sudarymą kitais nei Kanonų teisės kodekse nustatytais pagrindais, o kaip kompetencija suderinti procedūrinę ir bendrą tvarką, apimančią terminus ir būdus, informuoti apie kanoninę santuoką, kuriai siekiama ir civilinių teisinių pasekmių (plg. kan. 447)⁶⁴. Susitarimas, kuriuo neproporcingai būtų ribojama tikinčiųjų arba religinės bendruomenės teisė ir laisvė į dvasinį, sakramentinį gyvenimą (sakramentų priėmimą ir administravimą), pažeistų ne tik atskirų individų tikėjimo ir sąžinės laisves, bet ir konstitucinį valstybės ir bažnyčios atskirumo principą. Tokias prielaidas daryti skatina ir 2024 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo išvada, kurioje pristatyti pagrindiniai Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių interpretavimo metodo principai: „[...]

⁶⁴ Vyskupų Konferencija yra nuolatinė institucija, kuri sujungia tos pačios šalies ar tam tikros teritorijos diecezinius vyskopus. Todėl jos pagrindinė užduotis – koordinuoti ir organizuoti bendrą pastoracinę veiklą apimančią bendrą formą ir metodus. Vyskupų Konferencijos įstatymų leidžiamosios galios šaltinis yra pačių narių, atskirų vyskupijos vyskupų, įstatymų leidžiamosios galios realizavimas. Vyskupų Konferencijos bendrieji dekretai yra priimami bent dviem trečdaliais balsų, tačiau įpareigoja visus narius. Todėl, turint omenyje institucijos paskirtį (bendra tvarka, formos ir metodai) ir prigimtį (vyskupijos vyskupo ordinarinė galia savoje vyskupijoje), Konferencija gali priimti įpareigojančius teisės aktus tik aiškiai Kanonų teisės nurodytais atvejais. Kitu atveju reikalingas Apaštalo Sosto mandatas. Pavyzdžiui, Juan Ignacio Arrieta, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica* (Roma: Edusc, 2023), 491–512.

Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir jos tarptautinės sutartys, priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti ta tarptautine sutartimi pripažįstamų teisių ir laisvių teisinės gynybos. [...] aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis; vien tik pažodinis žmogaus teisių aiškinimas yra nepriimtinas žmogaus teisių apsaugos prigimčiai; pažodinis teisės normų aiškinimas, jeigu taikomas kaip vienintelis aiškinimo būdas, yra nepriimtinas, nes aiškinant teisės normos turinį svarbiausia ne tai, kokia konkrečia žodine forma atitinkama taisyklė yra suformuluota, o tai, kad remiantis jos tekstu būtų galima neabejotinai suprasti, jog kalbama apie tam tikriems subjektams skirtą nuorodą atitinkamomis sąlygomis veikti atitinkamu būdu.⁶⁵ Taigi, iš to, kas iki šiol aptarta, galima daryti išvadą, kad Sutarties turinys aiškintinas remiantis sisteminiu metodu atsižvelgiant į bendruosius tarptautinių sutarčių interpretavimui taikomus principus, taip pat į Kanonų teisės kodekse nustatytas subjektų kompetencijų ribas leisti ar drausti santuokos sudarymą, taip pat kitus kanonų teisės aiškinimo principus (plg. kan. 17).

Kanonų teisės kodekso analizė atskleidžia, kad santuokos ardomųjų kliūčių sąrašas yra baigtinis, tai reiškia, kad kitokios aplinkybės nei imperatyviai nustatyta Kanonų teisės kodekse santuokos sudarymo nedaro negaliojančia (plg. kan. 1083–1094). Todėl kanonuose nustatytas pagrindinis principas: „Tik aukščiausiai Bažnyčios valdžiai priklauso autentiškai paskelbti, kada dieviškoji teisė draudžia arba suardo santuoką.“ (kan. 1075 §1). Katalikų Bažnyčios hierarchinėje struktūroje ypatingą vietą užima diecezinio vyskupo (vyskupijos vyskupo) pareigybė, kuriai patikėtoje vyskupijoje (teritorijoje) priklauso visa ordinarinė, sava ir tiesioginė įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė galia (plg. kan. 381, 391). Būtent vyskupijos vyskupui kanonų teisėje numatyta išskirtinė galia ir kompetencija sakramentinės, kanoninės santuokos srityje⁶⁶. Taigi, šalia kanonuose nustatytų ardomųjų kliūčių tik vietos ordinaras gali savo pavaldiniams dėl svarbios priežasties uždrausti sudaryti santuoką (plg. kan. 1077 §1). Toks draudimas galėtų pasitvirtinti, kai norima sudaryti santuoką, kuri negali būti pripažinta ar sudaryta pagal civilinių įstatymų normą; asmens atsakiusio katalikų tikėjimo ar varžomam bažnytinės bausmės; nesulaukus pilnametystės (plg. kan. 1071); slaptai nuo bažnytinės bendruomenės (plg. kan. 1130). Tačiau toks draudimas: a) taikomas atskiru atveju, o ne bendraisiais dekretais ar įstatymu; b) toks draudimas gali būti tik laikinas; c) jo nesilaikymas nedarytų santuokos negaliojančia (plg. kan. 1077 §2)⁶⁷. Draudimo sudaryti santuoką trukmę apibrėžia kiti Kanonų teisės kodekso principai. Remiantis tikinčiųjų teise gauti sakramentus kriterijais toks draudimas trukytų tol, kol įsitikinama, kad norintys sudaryti santuoką supranta esmines santuokos savybes ir tikslus bei geba prisiimti kylančius įsipareigojimus (plg. kan. 843). Tačiau, remiantis tokiais

65 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 14 d. išvada“, TAR, 2024-03-14, Nr. 4688.

66 Kanoninės santuokos srityje diecezinis vyskupas jam pavestose vyskupijoje: nustato liturgines normas (plg. kan. 838 §4), organizuoja sutuoktinių paruošimą (plg. kan. 1064), suteikia leidimą laiminti santuokas (plg. kan. 1071, 1102 §3, 1118 §2, 1125, 1130), gali uždrausti santuokos sudarymą (plg. kan. 1077), gali dispensuoti nuo bažnytinės teisės kliūčių (plg. kan. 1078), gali dispensuoti nuo kanoninės formos (plg. kan. 1079, 1127 §2), suteikti santuokos pataisymą (plg. kan. 1165 §2).

67 Luigi Chiappetta, *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico – pastorale* (Bologna: EDB, 2011), 303–305.

Kanonų teisės kodekse įtvirtintais kriterijais kaip *mirties pavojus* (plg. kan. 1068, 1079), *didelio blogio ir delsimo pavojus* (plg. kan. 1080, 1130), *pastoracinė būtinybė ir dvasinė nau-da* (plg. kan. 844, 1071) ir galiausiai pagrindinis kanonų teisės principas – *sielių išganymas* (plg. kan. 1752), suteikti tokį leidimą, sudaryti santuoką būtų ne tik teisė, bet ir pareiga (plg. kan. 213).

Atsižvelgiant į šiuos svarstymus galima daryti išvadą, kad Kanonų teisės kodekse nėra nustatyta kliūčių ar draudimų sudaryti kitokią nei civilinė santuoką. Reglamentavimas, kuriuo remiantis privaloma pranešti apie visas kanonines ar kitas religines santuokas, traktuotinas kaip nuolatinis draudimas sudaryti tik religinę santuoką, todėl neproporcingai riboja ir prieštarauja tiek valstybės, tiek bažnyčios teisės aktuose nustatytiems asmenų ir bažnytinių bendruomenių tikėjimo laisvėms ir teisėms.

3.2. Pranešimo apie religinę (kanoninę) santuoką reglamentavimo perspektyva

Ankstesnėse straipsnio dalyse analizuojant reglamentavimą, kuriuo nustatyta religinėms bendruomenėms prievolė pranešti apie sudarytas religines santuokas, svarstant daugiausia remtasi nustatyta religinių bendruomenių teise ir laisve tvarkytis pagal savo kanonus (vidaus taisykles) bei asmenų tikėjimo ir sąžinės laisvės konstitucines teises, įskaitant ir teisę nedeklaruoti valstybei savo religinių įsitikinimų. Tikimasi, kad platesnė Kanonų teisės kodekso kanonų ir principų analizė suteikia galimybę praplėsti diskusiją, svarstymų ir tyrimų lauką ir kitose bažnyčios ir valstybės sąveikos ir bendradarbiavimo srityse. Paaiškėjo, kad ne apie visas santuokas, sudarytas pagal kanonų procedūrą, įmanoma arba galima pranešti tiek valstybinėms institucijoms, tiek pačiai bažnytinei bendruomenei. Tačiau galiojančio reglamentavimo analizė skatina kelti probleminius klausimus dėl CK 3.24 str. atitikties bendriesiems civilinės teisės, taip pat ir civilinės santuokos instituto principams.

Per santuokos institutą kuriami šeimos teisiniai santykiai (plg. CK 3.7 str.) yra civiliniai teisiniai santykiai, kuriems būdingi ir taikomi visi civilinių teisinių santykių požymiai ir principai (tiek bendrieji plg. CK 1.2 str., tiek specialieji plg. CK 3.7 str., 3.13 str.)⁶⁸. Todėl, remiantis įstatymo ir teisės analogija (plg. CK 1.8 str.) ir CK normų aiškinimo principais (CK 1.9 str.), civilinės santuokos principai taikytini ir kanoninę (religinę) santuoką sudarantiems asmenims. Tačiau CK 3.24 str. niekaip neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi, valią, laisvę ir savanorišką susitarimą sudarant religinę santuoką, remiantis įstatymų nustatytais pagrindais ir būdais, tokiai santuokai siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Analizuojant LAT praktiką religinės santuokos byloje buvo išryškinti svarbūs teisės taikymo principai: 1) religinės santuokos metu kuriami du savarankiški juridiniai faktai – religinė santuoka ir civilinė santuoka su atitinkamoje teisės sistemoje nustatytais pareigomis ir pabaigos pagrindais; 2) sutuoktiniai turi teisę, bet ne pareigą savo šeimos ryšiams siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Remiantis teismo suformuotais kriterijais ir civilinės teisės

68 Mikelėnas, *supra note*, 14: 39–46.

principais galima teigti, kad per vieną įvykį kuriami du savarankiški juridiniai faktai, todėl jiems abiem reikalinga atskira ir aiškiai pareikšta besituokiančiųjų valia. Vien religinės santuokos sudarymo faktas nesuponuoja ir nepatvirtina asmenų tikrosios valios sukurti ir civilinius santykius. Įstatyme nustatyta, kad bet kokie valios trūkumai, dėl kurių santuokos sudarymas nebuvo adekvati ir tikroji asmenų ketinimų išraiška, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia (plg. CK 3.40 str.). Tik pats asmuo turi teisę spręsti, su kuo ir kada sudaryti santuoką (plg. CK 6.156 str.)⁶⁹. Todėl, viena vertus, galima teigti, kad galiojančiu reglamentavimu ne tik neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi, valią ir laisvę rinktis, kada ir kaip kurti savo šeimos teisinius santykius, bet ir neproporcingai ribojamos religinei bendruomenei priklausančių asmenų teisės. Kita vertus, įstatymu, kuriuo nustatyta prievolė visoms religinėse bendruomenėse sudarytoms santuokoms, neatsižvelgiant į besituokiančiųjų valią, priskirti ir civilines teises pasekmes, teismas civilinį ryšį galėtų pripažinti negaliojančiu, jeigu būtų įrodyta, kad toks būdas buvo vienintelis kelias religinei santuokai sudaryti.

Teisingumo ministro patvirtintos formos *Pranešimas apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytą santuoką* pasirašymas nepaneigia pristatytų argumentų, kadangi: 1) paties teisinę galią turinčio dokumento pavadinimas liudija tik religinės santuokos sudarymo faktą; 2) nors pranešimo formoje ir atsispindi susituokusiųjų tvirtinimas, kad yra įvykdytos CK 3.12–3.17 str. nustatytos santuokos sudarymo sąlygos, kurios, kaip buvo nurodyta, visiškai sutampa su kanoninės santuokos sąlygomis, toks paliudijimas niekaip nėra susijęs su susituokusiųjų valia siekti civilinių teisių pasekmių; 3) nei *Pranešime*, nei *Pasirengimo santuokai anketoje* niekaip neatsispindi susituokusiųjų aiški valia sukurti ir civilinius teisinius santykius; 4) nėra jokio patvirtinančio dokumento ar formos apie sužadėtinių supažindinimą su santuokos sudarymo sąlygomis, santuokos registravimo tvarka, civilinėmis sutuoktinių ir tėvų teisėmis bei pareigomis⁷⁰. Lietuvos Respublikos sutarties su Šventuoju Sostu 13 str. 3 dalyje yra numatyta pareiga į pasiruošimo kanoninei santuokai programą įtraukti sužadėtinių supažindinimą su civilinėmis santuokos pasekmėmis, numatytomis Lietuvos Respublikos įstatymuose. Todėl Vyskupų Konferencijos *Instrukcija* arba Šeimos centro sužadėtinių paruošimo programa, kuri ja remiasi, turėtų būti papildyta taisyklėmis, kurios aiškiai nustatytų: a) kaip ir kada tokia pareiga privalo būti įvykdyta; b) apibrėžti formą, kuri patvirtintų, kad sutuoktiniai buvo supažindinti su civilinėmis pasekmėmis; c) gauti asmenų, kurie ruošiasi santuokai, aiškų valios patvirtinimą, kad per religinę santuoką jie siekia ir civilinių teisių pasekmių.

Kanoninės santuokos tipologija atskleidė, kad Katalikų Bažnyčioje, remiantis ekumenizmo bei tikėjimo ir sąžinės laisvės principais⁷¹, yra nustatyta galimybė „pagal kanonų

69 Mikelėnas, *supra note*, 14:125-126.

70 Tačiau nei Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje, nei Lietuvos Šeimos centro įgyvendinimo programoje nėra numatytas nei būdas, nei atsakingas asmuo, kuris turėtų įvykdyti šią, *Sutartyje* (13.3 str.) nustatytą, prievolę. Turint omenyje, kad pagrindinis kiekvienos sutarties, taigi ir santuokos sutarties, bruožas yra intencija ir susitarimas sukurti civilinius teisinius santykius, kyla abejonė, ar nesupažindinant sužadėtinių su civilinėmis pasekmėmis jie yra pajėgūs sukurti ir prisiimti tai, ko nežino.

71 Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Tikėjimo laisvės Deklaracija „Dignitatis Humanae“ (Vilnius: Aidai, 2001).

teisės nustatytą procedūrą“ sudaryti santuokas ne tik tarp katalikų, bet ir: a) „mišrias“ (plg. kan. 1124–1129); b) „kulto skirtumo“ (plg. 1086, 1129) santuokas. Taigi gali pasitvirtinti, kad kanoninė santuoka bus sudaryta tarp asmenų, kurių vienas yra katalikas, o kitas priklauso kitai krikščioniškai bažnyčiai arba priklauso nekrikščioniškam tikėjimui (pvz., islamo, judaizmo, budizmo), taip pat gali būti jokios religijos nepraktikuojantis ir su jokia religija savęs netapatintis asmuo. Išpildžius Kanonų teisės kodekso nustatytas sąlygas ir gavus dispensą nuo kliūties arba leidimą, tokia santuoka sudaroma laikantis kanonų nustatytos procedūros ir laikoma kanonine santuoka. Svarbu akcentuoti, kad sąlygose dėl tokių santuokų sudarymo yra nustatyti supažindinimo, o ne reikalavimo kriterijai, šitai paliekant visišką teisę ir laisvę nekatalikiškai šaliai gyventi pagal savo kultūrinius, tradicinius ir religinius įsitikinimus (plg. kan. 1125)⁷². Buvo akcentuota, kad, remiantis kanonų teisėje nustatytais dvasinės naudos, pastoracinės būtinybės ir kitais principais, kompetentingi asmenys gali suteikti dispensą, kad tokia santuoka būtų sudaroma kitoje bažnyčioje ar kitoje tinkamoje vietoje (plg. kan. 1118). Taigi kanoninis reglamentavimas suteikia galimybę santuoką sudarantiems asmenis dėl svarbių ir asmeninių priežasčių (pvz., santuokos su nekrikščioniu ar netikinčiu asmeniu atveju) ieškoti kompromisų, susitarimų ir būdų, kaip savo dvasinius ir civilinius šeimos ryšius kurti – sudarant tik religinę santuoką su civilinėms pasekmėms ar religinę ir civilinę atskirai. Tačiau tokia galimybė, nenumatyta CK 3.24 str., gali būti laikoma diskriminuojančia norma asmenims, kurie neišpažįsta krikščionybės ar netiki ir tuokiasi su kataliku. Be to, pateikiant pranešimo formą apie sudarytą religinę santuoką ir tokiu pagrindu sutuoktinius įtraukiant į valstybinį sutuoktinių registrą, galima daryti klaidingą prielaidą, kad abu priklauso tai konkrečiai religinei bendruomenei, kurioje santuoka buvo sudaryta.

Valstybės teisės aktuose, reglamentuojančiuose kanoninės santuokos sudarymą, taip pat neatsižvelgiama į tai, kad „pagal kanonų teisės nustatytą procedūrą“ sudaromos santuokos, pačiame Kanonų teisės kodekse klasifikuojamos kaip ordinarinės arba ekstraordinarinės, kurios abiem atvejais yra sudaromos pagal kanonų procedūrą. Dažniausiai praktikoje galinti pasitaikyti ekstraordinarinė kanoninės santuokos forma yra santuoka, sudaryta mirties pavojaus atveju. Esant tokiai situacijai kanonų teisėje nustatomi minimalūs reikalavimai galiojančiam santuokos sudarymui: „Mirties pavojuje užtenka, jei neįmanoma gauti kitų įrodymų ir nėra priešingų įtarimų, besituokiančiųjų patvirtinimo, esant reikalui ir su priesaika, kad yra krikštyti ir nevaržomi jokios kliūties.“ (kan. 1068). Tačiau esant ir kanoninėms kliūtims, bet gresiant mirties pavojui, ne tik vietos ordinaras, bet ir klebonas ar net nuodėmklausys (bet kuris kunigas), esant atitinkamoms sąlygoms, gali dispensuoti tiek nuo santuokos sudarymo formos laikymosi, tiek nuo visų ir atskirų, viešų ar

72 Pavyzdžiui, remiantis Telšių Vyskupijos statistiniais duomenimis: 1) 2020 m. buvo sudaryta 768 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 792, b) mišrių – 22, c) skirtingo kulto – 2; 2) 2021 m. buvo sudarytos 854 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 831, b) mišrių – 20, c) skirtingo kulto – 3; 3) 2022 m. buvo sudaryta 900 kanoninių santuokų: a) tarp katalikų – 865, b) mišrių – 31, c) skirtingo kulto – 4; 4) 2023 m. buvo sudaryta 764 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 746, b) mišrių – 16, c) skirtingo kulto – 2.

slaptų bažnytinės teisės kliūčių, išskyrus kliūtį, kilusią iš kunigystės Šventimų (plg. kan. 1079)⁷³. Taigi gali pasitvirtinti situacija, kai, laikantis nustatytų kanoninių procedūrų, bus sudaryta santuoka nepaisant ne tik nustatytų kanoninių kliūčių ar draudimų, bet ir minimalaus, valstybės teisės aktuose nustatyto laiko santuokai registruoti (plg. Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 18 str.). Šių svarstymų perspektyvoje galima daryti išvadą, kad valstybės teisės aktuose įtraukta sąlyga, jog į apskaitą įtraukiamos tik tos bažnytinės santuokos, kurios sudarytos laikantis ordinarinio santuokos sudarymo būdo, padėtų išvengti piktnaudžiavimų, nesąžiningumo, asmenų teisių pažeidimų ir teisminių ginčų⁷⁴. Taigi teisinis reguliavimas, kuriuo būtų atskiriama kanoninė santuoka kaip juridinis faktas, kuriai siekiama ir civilinių teisinių pasekmių, nuo kanoninės santuokos kaip dvasinio įvykio, sakramento, kuriam tikintieji turi prigimtinę ir kanoninę teisę (kan. 213), išlaikytų teisių ir interesų pusiausvyrą.

Pavyzdžiui, Italijoje, kanoninės santuokos pripažinimo principai nustatyti Italijos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties 8 str.⁷⁵. O Italijos Respublikos civiliniame kodekse tik nurodoma, kad santuoka sudaryta katalikų apeigų dvasininko akivaizdoje reglamentuojama pagal Sutarties su Šv. Sostu straipsnių normas (plg. Italijos Respublikos civilinio kodekso 82 str.)⁷⁶. Sutartyje susitarta ir nustatyta, kad: 1) apie kanoninę santuoką, kuriai bus siekiama ir civilinių pasekmių, iš anksto turi būti informuojamos kompetentingos institucijos (pateikiami ketinančių tuoktis asmenų duomenys); 2) civilinės teisės pripažįstamos tik toms santuokoms, apie kurias pranešta kompetentingai institucijai (pateikiami dokumentai, liudijantys įvykusią santuoką); 3) sutuoktiniai turi atitikti valstybės teisėje nustatytą amžiaus kriterijų ir nebūti varžomi kitų civilinėje teisėje nustatytų kliūčių; 4) tuoj po religinių apeigų šventimo sutuoktiniai bus supažindinami su civiliniame kodekse nustatytais sutuoktinių teisėmis ir pareigomis⁷⁷; 5) apie kanonines santuokas, kurioms siekiama civilinių teisinių pasekmių, kompetentingoms institucijoms pranešti įpareigojamas santuokos vietos klebonas. Taigi pagal galiojantį teisinį reglamentavimą Italijos Respublikoje numatyta galimybė sužadėtiniams rinktis, ar jie nori sudaryti tik kanoninę santuoką (religinę) be

73 Joks bažnytinis subjektas, turintis galią dispensuoti nuo kliūčių, taigi ir Apaštalų Sostas, negali dispensuoti nuo giminytės kliūties pagal tiesiąją liniją arba iki šoninės linijos antrojo laipsnio (plg. kan. 1078 §3).

74 Praktinė situacija: Kunigas pakviečiamas į namus suteikti Ligonio patepimo sakramento. Tokio dvasinio patarnavimo metu dažnai prašoma suteikti ir santuokos sakramentą. Kunigas neturi jokių galimybių įsitikinti visų santuokos, civilinės ar bažnytinės, sąlygų išpildymų ir kliūčių bei draudimų nebuvimu. Be to, dvasininkas neturi jokios kompetencijos nustatyti ligonio sąmoningumo lygį ir gebėjimą išreikšti valią, kad būtų sukurta santuoka. Mirties pavojuje ir prašant abiem, kunigas gali dispensuoti nuo visų kanoninių materialijų ir formos kliūčių ir reikalavimų ir suteikti santuokos sakramentą. Tokia santuoka būtų pripažinta ir civilinėje sferoje, tačiau pranešus apie ją per nustatytą 10 dienų terminą, ypač po ligonio mirties, gali kilti daug teisminių ginčų ir neiškumo.

75 „Italijos Respublikos ir Šventojo Sosto Sutartis 1984 m. lapkričio 15 d.“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19850603_santa-se-de-italia_it.html.

76 „Italijos Respublikos civilinio kodekso 82 str.“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., <https://www.altalex.com/documents/news/2013/04/11/del-matrimonio-celebrato-davanti-a-ministri-del-culto-cattolico>.

77 Atsižvelgdama į kylančius praktinio įgyvendinimo sunkumus ir teises situacijas Italijos Vyskupų Konferencija nustatė, kad civiliniame kodekse nustatytos sutuoktinių teisės ir pareigos bus perskaitomos pačių apeigų metu, o sutuoktiniai patvirtindami supažindinimo faktą pasirašys specialioje formoje.

civilinių pasekmių, ar nori sudaryti kanoninę santuoką (sutartinę), kuri, atlikus Sutartyje ir valstybės įstatyme nustatytus veiksmus, sukels ir civilines teisines pasekmes.

Savo ruožtu Italijos Vyskupų Konferencija išleido *Bendrajį Dekretą*⁷⁸, kuriuo nustatoma bendroji ir pagrindinė taisyklė, kad katalikai, siekiantys sudaryti kanoninę santuoką, turi siekti tokiai santuokai civilinio teisinio pripažinimo. Kitais žodžiais sakant, Vyskupų Konferencija akcentuoja katalikų moralinę pareigą apie sudarytas santuokas liudyti, paskelbti ir informuoti valstybę. Tačiau tame pačiame dekrete nustatoma ir vyskupo ordinaro teisė ir kompetencija dėl svarbių pastoracinių prižasčių dispensuoti tikinčiuosius nuo tokios nustatytos pareigos. Remiantis Milano Arkivyskupijos paruošta prašymo sudaryti vien religinės santuokos forma⁷⁹, svarbios pastoracinės, dvasinės ar asmeninės priežastys gali būti: a) vienas iš sutuoktinių yra katalikas, o kitas netikintis ir todėl nori ir civilinės santuokos procedūros; b) abu yra tikintys, bet dėl asmeninių priežasčių nori ir civilinio santuokos šventimo; c) svečių negalėjimas (fizinis ar moralinis) dalyvauti religinėse apeigose; d) kitos asmeninės priežastys. Procedūrinės normos (terminai, prašymų, liudijimų, patvirtinimo formos ir pateikimo būdai) kinta ir reglamentuojamos remiantis nebe įstatymų pagrindais, bet Vyskupų konferencijos ar atskiro vyskupo ordinaro (vyskupijos vyskupo) Instrukcijų pagrindais.

Tokiu religinės santuokos reglamentavimo modeliu išsaugomi viešieji ir privatus interesai, valstybės ir bažnyčios veiklos kompetencijų sritys, garantuojama asmens kaip piliečio ir kaip tikinčiojo teisių ir pareigų pusiausvyra. Galima teigti, kad Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose ne tik kanonines, bet ir kitas religines santuokas, taip pat turėtų būti numatyta ir galimybė, esant tam tikroms priežastims ar situacijoms, sudaryti tik religinę santuoką, o civilinių teisinių pasekmių siekti vėlesniu formaliu aktu.

Išvados

1. LR Konstitucijoje nustatyti valstybės ir Bažnyčios santykių pagrindai leidžia daryti patikimą prielaidą, kad Lietuvos valstybė nėra neutrali (ar priešiška) religijos aspektui visuomenės gyvenime, tačiau ir nesitapatina su viena konkrečia denominacija. LR Konstitucijoje kiekvienai religinei bendruomenei ar organizacijai numatyta galimybė siekti teisinio bendradarbiavimo su valstybe susitarimo arba įstatyminio pripažinimo keliu. Toks teisinio santykio reguliavimo modelis atskleidžia valstybės pasaulietiško ir demokratiško principus. Bažnytinių santuokų valstybės pripažinimas yra vienas iš pliuralistinės ir demokratinės valstybės bendradarbiavimo su kitomis socialinėmis, taigi, ir religinėmis grupėmis, išraiškos būdas.

78 Italijos Vyskupų Konferencija, „Bendrasis Dekretas dėl kanoninių santuokų“ (1990 m. lapkričio 5 d.), https://www.chiesacattolica.it/wp-content/uploads/sites/31/2017/02/Decreto_generale_matrimonio_canonico.pdf.

79 „Prašymo sudaryti tik religinę santuoką pavyzdys“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., https://www.chiesadimilano.it/servizioperladisciplinadeisacramenti/files/2017/05/Caso_n_1__1.24133.pdf.

2. Europos Sąjungos valstybėse religinėse bendruomenėse sudarytų santuokų pripažinimo teisiniai pagrindai yra nulemti konkrečios valstybės istorinio, kultūrinio ir tradicinio konteksto. Anglosaksiškojo (protestantiškojo) modelio šalyse religinė santuoka suvokiama kaip iškilmingas civilinės santuokos sudarymas, o katalikiško modelio atveju pirmiausia yra sudaroma religinė santuoka, kuriai, atitinkant valstybės teisėje nustatytus reikalavimus, pripažįstamos civilinės teisės ir pasekmės. Katalikiškojo modelio religinių santuokų teisinio reglamentavimo pagrindas yra tarptautinėje ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatyti religinės, tikėjimo ir sąžinės laisvės kriterijai bei valstybės pasaulietiškojo principas.
3. Kanoninė santuoka įteisina sutuoktinių gyvenimą kaip viešą instituciją Bažnyčioje, todėl sudaroma viešai, dalyvaujant kunigui, santuokos liudininkams (visais atvejais privalomas liudininkų dalyvavimas) ir susirinkusiems tikintiesiems. Todėl Bažnyčia siekia ir ragina, kad, sudarydami religinę santuoką, tikintieji jaustų pareigą ir atsakomybę ir prieš valstybę deklaruoti savo sutuoktinių statusą.
4. Sutuoktinių pareiga deklaruoti (bažnytinis terminas – liudyti tikėjimą) savo tikėjimą ir dvasinius įvykius (prisiimtus įsipareigojimus, sakramentus ir pan.) viešajame gyvenime yra moralinė pareiga, kurios neišpildymas negali būti baudžiamas sankcijomis ar civiliniais ribojimais, o juo labiau bažnytiniais įstatymais. Todėl suinteresuotų subjektų (valstybės ir bažnyčios) susitarimas gali apimti, atsižvelgiant į privačių ir viešų interesų pusiausvyrą, pagrindinį principą, mokymą, raginimą ir galiausiai bendrąją taisyklę – sudarant bažnytinę santuoką privaloma siekti ir civilinių teisinių pasekmių, tačiau su aiškiomis, bendrosios taisyklės, išimtimis.
5. Teigtina, kad ne apie visas santuokas, sudarytas pagal kanonų teisės nustatytą tvarką (procedūrą), įmanoma arba galima pranešti valstybės institucijoms. Ribojimas sudaryti kitokią nei civilinę santuoką nepagrįstai ir neproporcingai ribotų tiek bažnyčios teisę tvarkytis pagal savo mokymą ir kanonus, tiek tikinčiųjų pilietines ir religines teises. Lietuvos teisės aktuose nustatyta pareiga privalomai pranešti apie kiekvieną sudarytą religinę santuoką prieštarauja tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintiems bendriesiems teisės principams, reglamentuojantiems valstybės ir bažnyčios santykių teisinius aspektus, taip pat piliečių religinėms ir tikėjimo laisvėms ir teisėms.
6. Glausta kanoninės santuokos pripažinimo Italijos Respublikoje teisės normų apžvalga atskleidė pagrindinį principą ir reglamentavimo skirtumą, palyginus su Lietuvoje galiojančiais teisės aktais. Esant tam tikroms aplinkybėms ir asmeninėms priežastims, nuo bendrosios normos dėl pareigos pranešti apie religinę santuoką yra dispensuojama, suteikiant galimybę sudaryti tik religinę (kanoninę) santuoką.
7. Atsižvelgiant į valstybės ir Bažnyčios teisinių santykių aptartį, piliečių konstitucines ir religines (kanonines) teises, galima formuluoti bendro pobūdžio išvadą-pasiūlymą: galiojantis teisinis reglamentavimas neatitinka LR Konstitucijoje nustatytų valstybės ir bažnyčios santykių teisinių aspektų, susijusių su saugomomis asmenų tikėjimo ir religinėmis laisvėmis ir bendraisiais civilinės teisės principais, todėl

svarstytinas galiojančio reglamentavimo keitimas numatant galimybę asmenims nuspręsti, kaip kurti savo dvasinius ir civilinius šeimos ryšius – sudarant tik religinę santuoką su civilinėms pasekmėms ar tik religinę ir civilinę atskirai.

8. Manytina, kad Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo ir Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės tikslinga papildyti, pvz.:
 - Asmenys, norintys sudaryti santuoką bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka ir siekiantys tokiai santuokai civilinio pripažinimo, religinės bendruomenės įpareigotam asmeniui įteikia (arba užpildo jo akivaizdoje) užpildytas Teisingumo Ministro patvirtintas formas: a) prašymą įregistruoti santuoką ir b) deklaraciją apie kliūčių sudaryti santuoką (Lietuvos Respublikoje) nebuvimą.
 - Prašymai įregistruoti civilinę santuoką arba prašymai sudaryti tik religinę santuoką turi būti pildomi ir pasirašomi pagal patvirtintas formas, kurias privaloma saugoti kartu su kitais pasiruošimo santuokai dokumentais.
 - Tik religinės (kanoninės) santuokos gali būti sudaromos: a) esant raštiškam sutuoktinių prašymui; b) dėl pagrįstų priežasčių, nustatytų religinės bendruomenės instrukcijose dėl santuokų sudarymo; c) turint raštišką kompetentingų bažnytinių asmenų leidimą sudaryti tokią santuoką.
 - Siekiant kanoninei santuokai ir civilinių teisinių pasekmių, pareiga ir atsakomybė apie tokią religinę santuoką informuoti valstybės instituciją turi būti aiškiai nustatyta religinės bendruomenės vadovui.
 - Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudaryta santuoka įtraukiama į apskaitą tik tuo atveju, jeigu ji atitinka CK 3.12–3.17 str. nustatytas santuokos sudarymo sąlygas ir Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 18 str. sąlygą.
 - Apie kanoninių (religinių) santuokų, kurioms civilinių teisinių pasekmių atskirai siekti įsipareigojo sutuoktiniai arba ekstraordinariųjų kanoninių santuokų (pvz., mirties pavojuje) skaičių informuoti kompetentingas valstybės institucijas.

LEGAL REGULATION OF THE RECORDING OF A CANONICAL MARRIAGE IN THE CIVIL REGISTER

Marius Venskus

Mykolas Romeris University, Lithuania

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Legal acts in Lithuania regulating the legal status of churches and religious communities set the right and freedom to organize themselves according to their canons and statutes. In 2012, after changing the procedure of including canonical marriages in the register, an obligation to notify the competent state institutions about all religious marriages was established. This article analyzes whether such an obligation corresponds to the principle of separation and neutrality of the state and the church established by the Constitutional Court, and whether this regulation violates the freedoms and rights of individuals' religion and beliefs.*

Keywords: *marriage; religious marriage; canonical marriage; canon law.*

Marius Venskus, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, kanonų teisė, teisės teorija, valstybės ir bažnyčios teisiniai santykiai, religijos ir sąžinės laisvė.

Marius Venskus, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: constitutional law, canon law, legal theory, legal relations between the state and church, religious and conscience freedom.

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, civilinė teisė, šeimos teisės unifikavimas ir harmonizavimas.

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: family law, civil law, unification and harmonization of family law (cross-border aspect).